

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

RADIM TUTR

**POHLED NA AUTORSTVÍ PENTATEUCHU
V PRŮBĚHU DĚJIN**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Josef Hřebík, Th.D., S.S.L.

PRAHA 2006

Děkuji svému vedoucímu práce panu docentu Josefu Hřebíkovi za vedení při zpracování tématu a za všelikou podporu, trpělivost a hojnou pomoc při vypracovávání této práce.

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem Diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 10. dubna 2006

Radim Tutr

1. PŘEDMLUVA

Bůh, který je nejvýše dobrý a nejvýše moudrý, který stvořil člověka jakožto rozumného tvora, nenechal ho v nevědomosti o sobě samém, nýbrž ho pozval k přátelství se sebou; sebe samého ve své dobrotě určil pro člověka jakožto nadpřirozený cíl¹ a lidský rozum obdaroval vlitým poznáním nejen přirozených, ale též mnohých nadpřirozených pravd. Když však člověk toto poznání spolu s prvotní milostí ztratil, nezanechal ho Bůh napospas nevědomosti a smrti, ale prostřednictvím jím vyvolených osob a posléze národa zůstával s lidstvem ve spojení. Skrze lidi, jimž vdechl² své slovo, zjevoval svou vůli a připravoval na příchod Toho, jenž „osvěcuje každého člověka přicházejícího na tento svět“³ a jenž celé Boží Zjevení dovršil.

Obsah tohoto Zjevení je pro další pokolení uchován ve dvou pramenech – ústním, čili apoštolské Tradici, a písemným, jímž je Písmo svaté⁴. Oba však vyvěrají z jediného božského zdroje a jaksi splývají vjedno⁵. A aby byl tento poklad Božího Zjevení střežen od příměsí čehokoliv nepatřičného a zároveň vždy autenticky vykládán, ustanovil Ježíš Kristus, pravý Bůh a člověk, na zemi svou Církev a tento poklad jí svěřil. Ona pak v průběhu času rozpoznala, které knihy jsou Bohem vdechnuté (inspirované) a vytvořila jejich závaznou sbírku. Tato sbírka – Písmo svaté – nám podává pohled na stěžejní okamžiky dějin spásy od stvoření světa až po jeho budoucí slavné završení, kdy Kristus přijde podruhé, aby soudil, a kdy v plnosti nastane vláda jeho království. Bible je tedy přes nesmírnou rozmanitost žánrů, lidských autorů, doby a okolností jejich působení apod. smysluplným celkem. Na jejím počátku je položeno pět knih Mojžíšových, knih, které obsahují židovský zákon

---

¹ „Non modo in hac mortali vita, sed in perpetuo etiam mansura supremus ei (scil. hominis) finis est unice Deus.“ PIUS XI., *Divini Redemptoris* (DS 3771).

² srov. 2 Petr 1,21.

³ Jan 1,9.

⁴ „...hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quæ ab ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditæ ad nos usque pervenerunt.“ Tridentský koncil, *Decretum de libris sacris et de traditionibus recipiendis* (DS 1501).

⁵ Srov. DV 9.

daný Bohem, knih, které zaznamenávají události dějin spásy rozmístěné v průběhu několika tisíc let. Těmto knihám, které nesou označení Pentateuch⁶ (z řeckého πεντε – pět a το τευχος – nádoba, pouzdro), chceme, byť z dosti specifického úhlu pohledu, věnovat pozornost v této práci.

Pentateuch. Již to, že pět spisů, které zaujímají první místo v kánonu židovské i křesťanské sbírky posvátných knih, nese souhrnný název, nás může dovést k otázce, co vlastně mají tyto knihy společného. Není to žánr, který je značně rozmanitý i uvnitř každé z nich, není to jednotný jazyk, není to dokonce ani postava Mojžíše, která se na scénu dostává až po značné době. Prakticky po celá staletí se však považovalo za samozřejmé, že touto spojnicí postava Mojžíše přeci jen je, ač v jiném ohledu. Ne jako literární postava, nýbrž jako – alespoň v jistém rozsahu – autor.

Diskuse o Mojžíšově autorství Pentateuchu nebyla vnímána jen jako otázka literární, nýbrž dostala náboj apologetický, až dogmatický. Katolickým magisteriem a biblisty byla uvedena do souvislosti s hájením katolické nauky o inspiraci Pisma svatého a s bojem proti modernistickým omylům, zejména na přelomu devatenáctého a dvacátého století, a mnoha protestantskými evangelikálními biblisty a teology vůbec je dodnes považována za otázku do jisté míry věroučnou. Otázka Mojžíšova autorství byla a je jeho zastánci považována za otázku autenticity⁷ pěti prvních knih Pisma svatého, tato otázka slouží (spolu s obhajobou tradičního datování sepsání některých dalších biblických knih, např. knihy Daniel či částí knihy Izaiáš) také jako zkonkrétnění kontroverze vůči absolutizování historicko-kritického přístupu jak v biblistice, tak v teologii vůbec⁸.

---

⁶ Doložený již u Origena (*Commentarius in Evangelium Ioannis*, XIII., 26.).

⁷ Srov. např. Josef HEGER, *Písmo svaté Starého zákona*, Díl I., Praha 1958, s. 18 nebo Charles G. HERBERMANN, *The Catholic Encyclopedia*, Volume XI., New York 1911, s. 650.

⁸ Srov. např. Eta LINNEMANNOVÁ, *Originál, nebo padělek?*, Olomouc 2004, s. 12.

2. ÚVOD

2.1 *Předmět práce*

V této práci nebude naším cílem podat zcela vyčerpávající přehled dějin měnícího se pohledu na autorství Pentateuchu, to by v daném rozsahu snad ani nebylo možné. Chceme však postupně projít od samotného textu Pentateuchu, přes biblické knihy Starého i Nového zákona, přes další období až do dvacátého století a všimnout si, jak se pohled na autorství Zákona utvářel, jaké ohlasy vzbuzovaly různé hypotézy atd.

Chceme se také pokusit proniknout za předkládaná tvrzení o autorství Pentateuchu, do jejich mnohdy více teologického než jen čistě historického pozadí. O autorství Pentateuchu, stejně tak jako o autorství jakékoliv jiné biblické knihy, totiž čistě historicky, bez alespoň skrytého vyjádření jistého teologického postoje, snad ani mluvit nelze. Hlavním, primárním autorem celého Písma svatého, a tedy i Pentateuchu, je totiž Bůh. A tak i ten, kdo se při pojednání o autorství Pentateuchu záměrně vyhýbá jakémukoliv zohlednění nadpřirozeného, nakonec právě tím vyjadřuje určitý teologický (možná spíše filosoficko-teologický) postoj. V tomto světle se nám snad podaří lépe pochopit i pro dnešního člověka mnohdy již těžko přijatelné postoje a opatření katolického magisteria z první poloviny dvacátého století, které jsou dnes i mnohými váženými katolickými teology považovány spíše za trapný omyl.

Naším cílem také není snaha popsat vznik Pentateuchu, ani jednotlivé názory hodnotit podle toho, nakolik historii vzniku Zákona vystihují. Nebudeme se proto zabývat samotnou kritikou Pentateuchu, jen chceme zmapovat její utváření.

2.2 Zpracování v literatuře

V české literatuře začalo být téma měnícího se pohledu na autorství Pentateuchu zpracováváno zhruba od začátku 20. století, především jakožto součást úvodu do Pentateuchu ve vydáních Starého zákona⁹ a dále pak jako součást hesla Pentateuch v různých (nejen biblických) slovnících¹⁰. Patrně nejrozsáhlejším zpracováním tohoto tématu je studie Jana Hejčla s názvem „*Pentateuch*“, která vycházela v letech 1905 – 1908 v Časopise katolického duchovenstva a která obsahuje také poměrně obsáhlý přehled vývoje názoru na autorství Pentateuchu.

Ve světové literatuře bylo a je pochopitelně tématu dějin pohledu na autorství Pentateuchu věnováno více prostoru. V biblických slovnících a encyklopediích je sice některými autory spíše rozvíjena pouze jedna z teorií autorství Pentateuchu a pohledy oponentů či předchůdců jsou zmiňovány jen velmi skrovně¹¹ nebo téměř vůbec, nicméně obecně lze říci, že dějinám kritiky či zmapování názorů na autorství Pentateuchu je věnováno více místa¹². Totéž platí nejen o slovnících, ale i o monografiích, které se zabývají kritikou Pentateuchu a v nichž většinou nechybí úvodní dějinné zmapování¹³. Rovněž spisy, které se snaží polemizovat s historicko-kritickou metodou, obsahují obvykle alespoň minimální přehled názorů na autorství Pentateuchu¹⁴.

---

⁹ Např. Jan HEJČL, *Bible česká*, Praha 1917-1925; Josef HEGER *Písmo svaté Starého zákona*, Praha 1958.

¹⁰ Např. Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha 1956.

¹¹ Tak např. James HASTINGS, *Dictionary of the Bible*, New York 1925, heslo Hexateuch.

¹² Viz např. Geoffrey W. BROMILEY, *The International Standard Bible Encyclopedia*, Michigan 1986. J. D. DOUGLAS, *Nový biblický slovník*, Praha 1996.

¹³ Např. Antony F. CAMPBELL & Mark A. O'BRIAN, *Sources of Pentateuch*, Minneapolis 1993; Joseph BLENKINSOPP, *The Pentateuch*, London 1992; Raymond B. DILLARD, *Úvod do Starého zákona*, Praha 2003.

¹⁴ Např. Wilhelm MÖLLER, *Are the Critics Right ?*, London 1903.

3. BIBLICKÉ ZMÍNKY

3.1 *Specifické postavení Písma svatého*

Než se začneme probírat jednotlivými texty Písma svatého, které hovoří nějakým způsobem o autorství některých částí Pentateuchu nebo o literární činnosti Mojžíše, je nutné si uvědomit, jakým typem pramene Písmo svaté je.

Písmo svaté bylo tradičně považováno za nejspolehlivější a nejdůležitější důkazní materiál při bádání o autorství kterékoliv biblické knihy. Je tomu tak z toho důvodu, že (jak jsme již poznamenali výše) hlavním autorem Písma svatého je Bůh, tedy Ten, který neklame, ba ani nemůže klamat. A ač instrumentálními autory byli lidé, přece Bůh svou zvláštní ochranou zabránil, aby se do knih Písma svatého dostal jakýkoliv, byť sebemenší, omyl¹⁵.

Druhým závažným důvodem, proč je třeba přikládat v pátrání po původu biblických knih Písmu svatému zvláštní pozornost, je skutečnost, že lidští autoři Písma svatého žili – ač v rozmezí řady staletí – přeci jen v nábožensky, kulturně a zeměpisně velmi blízkém prostředí.

Svědectví Písma svatého je tedy dvojí: jednak teologické, jednak historické. Mnozí autoři (v dřívějších staletích de facto všichni) považují za prvořadé svědectví Písma svatého svědectví teologické. Odůvodnění je nasnadě – říká-li nám inspirovaný text o některém textu, kým je napsán, pak máme podle těchto autorů neomylnou jistotu, garantovanou samotným Duchem svatým, o pravdivosti tohoto tvrzení. S tímto přístupem se setkáme téměř u všech katolických autorů, církevními Otcí počínaje, až do devatenáctého století, ale také u mnohých biblistů protestantských.

Je pravdou, že takovýto přístup vyžaduje po biblistovi víru v inspiraci Písma svatého, tedy jakési předporozumění. Předporozumění

---

¹⁵ „... (sacri libri) Spiritu Sancto dictante conscripti sunt; tantum vero abest, ut divinæ inspirationi error ullus subesse possit, ut ea per se ipsa non modo errorem excludat omnem, sed tam necessario excludat et respuat, quam necessarium est, Deum, summam Veritatem, nullius omnino erroris auctorem esse.“ LEV XIII., *Providentissimus Deus* (DS 3292).

však vyžaduje také druhý přístup, který teologické svědectví Písma svatého de facto neguje a jediným svědectvím, které má váhu, je pro něj svědectví historické. Tento přístup, ač si nárokuje větší vědeckost, se však může snadno propadnout do značné a nekritické redukce reality. Vědeckost má totiž zaručit jakési „uzávorkování“ nadpřirozeného rozměru reality. Je-li však posléze takto zredukovaný pohled na realitu vydáván za pohled ucelený a jediný možný, jedná se o neschopnost nahlédnout realitu v její úplnosti, neschopnost typickou pro svět posledních staletí. Nejprve by bylo třeba dokázat, že Písmo svaté inspirované není, a teprve pak by bylo možné označovat teologické důkazy za nevědecké.

Avšak ani od roviny historické nelze odhlížet. Nelze prostě beze škody ignorovat úmysl či dobové zasazení lidského autora do konkrétních historických podmínek. Porozumění této rovině nám totiž výrazně pomůže k lepšímu pochopení toho, co chce sdělit hlavní autor – Bůh.

Dalším závažným problémem může být také to, že slovo „Pentateuch“ se v celém Písmu svatém vůbec nevyskytuje. Setkáme se s označeními סֵפֶר תּוֹרָה, סֵפֶר אֱלֹהִים, תּוֹרַת יְהוָה, תּוֹרַת מֹשֶׁה, סֵפֶר מֹשֶׁה, סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה, avšak to neznamená, že by těmito slovy byl nutně označován Pentateuch ve svém dnešním rozsahu. Budeme-li tedy hovořit o Mojžíšově literární činnosti nebo o Mojžíšově zákoně, je vždy potřeba zjistit, pokud je to možné, o jak velké části textu se v daném případě hovoří.

Pokusme se tedy zahledět do posvátného textu Písma svatého a najít pokud možno co nejvíce toho, co má nějakou souvislost s autorstvím pěti prvních spisů Bible.

3.2 Svědectví pěti knih Mojžíšových

V této kapitole není naším cílem shromažďovat a hodnotit vnitřní známky svědčící pro zasazení Pentateuchu či jeho částí do nějakého období izraelských dějin. Je velkou otázkou, kdy byl text dnešního Pentateuchu napsán a není naším cílem tuto otázku v této práci zodpovědět. Chceme však projít celý text Pentateuchu a nalézt místa, která přímo hovoří o autorství alespoň některých částí tohoto díla.

V knihách Pentateuchu nikde nenalezneme tvrzení, že by celých těchto pět spisů do posledního slova napsal Mojžíš, naopak, přísně vzato, je Pentateuch anonymním dílem¹⁶. V knize Genesis není o Mojžíšovi ani jedna zmínka, další čtyři knihy rovněž nemají formu memoárů nebo deníku, jak je tomu u některých jiných biblických knih¹⁷.

V samotném Pentateuchu však nacházíme místa¹⁸, která připisují Mojžíšovi literární autorství alespoň určitých částí Pentateuchu, a to částí literárně rozmanitých: dějepisných, právních i poetických.

Prvním takovýmto místem je Ex 17,14. Poté, co čteme o vítězné bitvě Izraelitů s Amalečany v Rafidim, sděluje nám tento verš:

*Poté řekl Hospodin k Mojžíšovi: „Zapiš to na památku do knihy a vštěp (to) do uší Josuových; neboť vyhladím památku Amalekovu pod nebem“.*¹⁹

K tomuto místu je však nutné poznamenat několik věcí. Předně se zde nepraví, zda Mojžíš skutečně vyplnil Hospodinův rozkaz a zapsal to, co po něm bylo požadováno. Vzhledem k celkové charakteristice Mojžíše

---

¹⁶ Raymond B. DILLARD, *Úvod do Starého zákona*, Praha 2003, s. 33.

¹⁷ Např. kniha Nehemiáš nebo části Skutků apoštolských.

¹⁸ Je samozřejmě otázkou, kdy a kým byla tato místa napsána. Jejich hodnota spočívá spíše v jejich inspiraci než v přísně historickém svědectví.

¹⁹ Český překlad textu uvádíme z Bible dr. Hejčla (Jan HEJČL, *Bible česká*, Praha 1917-1925), protože zohledňuje jednak text hebrejský, ale také znění latinské vulgáty, které lze považovat, přinejmenším dogmaticky, rovněž za autentické (srov. PIUS XII., *Divino afflante Spiritu*, DS 3825); pokud nebude uvedeno jinak, budeme z téhož překladu citovat i další biblické texty.

jakožto poslušného Božího služebníka by však neuposlechnutí tohoto Božího příkazu působilo značně násilně, z biblického textu se nedá vyčíst ani nejmenší náznak něčeho takového, naopak např. v Dt 25,17-19 je vítězství nad Amalečany lidu opět připomínáno. Biblický text zkrátka nemá potřebu po každém Božím příkazu, aby Mojžíš (nebo i někdo jiný) něco zapsal, sdělovat, že to tento skutečně zapsal, protože to pokládá za samozřejmé. Poznamenáno by spíše naopak bylo, kdyby dotyčný člověk danou věc nezapsal, neboť by se tím dopustil neposlušnosti vůči Hospodinu. Zmíněný verš tedy zřejmě hovoří o literární činnosti Mojžíše.

Co je však míněno oním slovem „to“ (תָּזַכְר), co měl Mojžíš podle Hospodinova příkazu zapsat? Účelem zapsaného textu má být památka na to, že právě Hospodin vyhladil „památku Amalekovu pod nebem“. Jedná se tedy zřejmě jen o zápis zprávy o tom, jakým způsobem Izrael zvítězil ve své vůbec první bitvě, o tom, že jeho prvního vítězství nebylo dosaženo díky udatnosti bojujících Izraelitů, tehdy ještě bez jakýchkoliv válečných zkušeností, nýbrž díky modlitbě (zdviženým rukám Mojžíšovým). Může se zde tedy jednat zhruba o dnešní text Ex 17,8-13.

Všimněme si však v tomto verši ještě jedné pozoruhodné věci. Řecká Septuaginta překládá verš Ex 17,14 takto:

εἶπεν δὲ κύριος πρὸς Μωϋσῆν κατὰγραψον τοῦτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ καὶ δὸς εἰς τὰ ὠτα Ἰησοῖ ὅτι ἀλοιφή ἐξαλείψω τὸ μνημόσυνον Ἀμαληκ ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανόν.

Slovo βιβλίος – svitek („kniha“) je zde bez členu, nejedná se zde tedy o žádnou Knihu, o nějaký zmíněný nebo známý Mojžíšův spis.

Přečtěme si však verš v hebrejském znění s masoretskou vokalizací:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זְכוֹרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנוֹ יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחָה אֶמְחָה אֶת־זְכוֹר עַמְּלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם

Vidíme, že zde má slovo svitek **בְּסֵפֶר** určitý člen, že se tedy jedná o nějaký konkrétní, známý Svitek, Knihu, kterou Mojžíš psal. Z tohoto samozřejmě nelze usuzovat, že se zde hovoří o Pentateuchu v dnešní podobě, nicméně se zde počítá s tím, že Mojžíš nezaznamenal pouze izolovaně Izraelovo vítězství nad Amalečany, nýbrž že jakožto vůdce izraelského národa vedl jakousi záznamovou knihu.

Druhým místem, které Mojžíšovu literární činnost vyloženě zmiňuje, je Ex 24,4. Poté, co se Mojžíš vrátil k lidu z hory Sinaj a „vypravoval lidu všechna slova Hospodinova i zákony“²⁰, čteme dále:

Pak napsal Mojžíš všechny řeči Hospodinovy; a ráno vstav, vzdělal na úpatí hory oltář a (vztyčil) dvanácte pomníků dle dvanácti kmenův Izraelových.

Podívejme se, v jakém kontextu jsou tato slova napsána. Hospodin ze Sinaje oznámil izraelskému lidu základ své smlouvy, kterou z něj činí Boží lid. Tímto základem je tzv. „desatero“. Plní funkci jakési předmluvy ke smlouvě, slova Vladaře k lidu²¹. Vyhlášení desatera slyšel všechen lid a bylo doprovázeno hřmotem hromů, blesky a kouřem z hory, což v lidu způsobilo značné zděšení, takže žádal Mojžíše, aby Hospodin své zákony nevyhlašoval lidu přímo, ale skrze Mojžíše²². Mojžíš se tedy odebírá na horu, kde přijímá od Hospodina první zákony pro Izraele. Poté se Mojžíš vrací, zákony lidu sděluje a následně zapisuje.

Z kontextu je tedy poměrně jasné, co je míněno oním **כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה**. Jedná se patrně o zákony, které dal Hospodin Mojžíšovi na hoře, tedy dnešní Ex 20,22 – 23,33. Tento ucelený právní text bývá podle Ex 24,7 označován jako „Kniha úmluvy“. Zdá se, že jiný výklad by naboural logiku celého vyprávění. Mojžíš sepsal zákony, které mu dal Hospodin na hoře jako podmínku své smlouvy a když Mojžíš jako

---

²⁰ Ex 24,3.

²¹ Ex 20,1-17.

²² Ex 20,18-21.

prostředník smlouvy podává Bohu oběti, je svitek s těmito zákony v jeho ruce, předčítá ho lidu jakožto podmínky smlouvy a ten se zavazuje tyto podmínky plnit. Na znamení uzavřené smlouvy pak Mojžíš kropí lid krví²³.

Sepsání Knihy úmluvy Mojžíšem je tedy integrální a neodmyslitelnou součástí celého příběhu obsaženého ve 20. – 24. kapitole Exodu.

Přejdeme k dalšímu místu, které zmiňuje Mojžíšovu literární činnost. Je jím Ex 34,27. Tento verš zní:

A řekl Hospodin Mojžíšovi: „Napiš si tato slova, kterými jsem s tebou i s Israelem učinil smlouvu“.

Podobně jako u verše Ex 17,14 není ani v tomto případě podnětné pochybovat o tom, zda Mojžíš Hospodinův rozkaz uposlechl. Určit, co však je zde myšleno oním **הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה**, je na tomto místě poněkud složitější. Podívejme se na obsah 34. kapitoly.

Mojžíš se podle Hospodinova příkazu vrací na horu se dvěma kamennými deskami, na které má Hospodin napsat to, co bylo na původních deskách, které Mojžíš rozbil. Hospodin zde uzavírá další smlouvu, nebo spíše obnovuje smlouvu původní, poté, co byla Izraelity porušena vyhotovením zlatého telete. Hospodin slibuje svou podporu Izraeli při dobývání zaslíbené země, po Izraeli pak požaduje, aby se varoval spolků s palestinskými národy. K tomuto napomenutí Hospodin připojuje povinnosti lidu, které již lidu uložil při uzavírání první smlouvy, aby bylo zřejmé, že lid je jimi vázán i nyní, na základě smlouvy obnovené. Po výčtu těchto povinností (Ex 34,11-26) následuje příkaz Mojžíšovi, aby tato slova zapsal – Ex 34,27. Následující verš zní:

Byl tam tedy s Hospodinem čtyřicet dní a čtyřicet nocí, chleba nejedl, vody nepil, a napsal na desky deset slov úmluvy.

---

²³ Ex 24,4-8.

Znamenají tedy „tato slova“ z 27. verše, která měl Mojžíš zapsat, „deset slov úmluvy“, tedy desatero, které bylo napsáno také na původních deskách, a ne výčet povinností lidu, jakousi novou Knihu úmluvy podanou ve verších 11–26? Díky verši 34,28 působí najednou celý text dosti zmateně. Vždyť ve verši 34,1 říká Hospodin: „*Vyteš si dvě kamenné desky, podobné prvním, a JÁ NA NĚ NAPÍŠU slova, která byla na deskách, jež jsi rozbil.*“ Jak je tedy možné, že nyní píše na desky Mojžíš?

Asi nejsnadnějšího řešení zde dosáhneme, budeme-li brát za podmět verše 28b Boha a ne Mojžíše:

Byl tam tedy s Hospodinem čtyřicet dní a čtyřicet nocí, chleba nejedl, vody nepil, a (Hospodin) napsal na desky deset slov úmluvy.

Pak se příkaz o zapsání nevztahuje na deset slov na deskách, která napsal sám Hospodin, ale na „novou Knihu úmluvy“, tedy na verše 11–26, které měl napsat Mojžíš, a nevznikne tak rozpor mezi veršem 1 a veršem 28. Celá situace obnovy smlouvy navíc kopíruje uzavření smlouvy původní v Ex 24. Tato interpretace²⁴ není nikterak násilná. Podobné změny podmětu bez jeho označení se totiž v biblickém textu čas od času objevují. Příkladem může být pátý a šestý verš této kapitoly:

וַיִּרְדּוּ יְהוָה בַּעֲנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁמַיִם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה:
וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל-פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל
רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב-חַסֵּד וְאַמֻּת:

Zde rovněž z hebrejského textu není zcela jasné, zda je podmětem Mojžíš²⁵ nebo Hospodin.

²⁴ Viz o ní Jan HEJČL, *Bible česká*, Praha 1917-1925, s. 261.

²⁵ Tomuto čtení dává přednost Vulgáta:

V. ⁵ Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, invocans nomen Domini.

Zdá se tedy, že verš Ex 34,27 má namysli Mojžíšovo autorství textu Ex 34,11-26, nové Knihy úmluvy.

Čtvrtým místem uvnitř Pentateuchu, které svědčí o Mojžíšově literární činnosti je Nm 33,1n. Čteme zde:

Toto jsou zastávky Israelitů, kteří táhli z Egypta ve svých četách před Mojžíšem a Áronem. Mojžíš je sepsal dle toho, jak z rozkazu Hospodinova místa ležení měnili.

Z těchto veršů se dozvídáme, že Mojžíš napsal seznam tábořišť lidu na poušti. Kde však tento seznam nalezneme? Nejpravděpodobněji se nachází hned v následujících verších, tedy Nm 33,3-49, případně Nm 33,3-56. Podle některých badatelů²⁶ je však tímto seznamem stanovišť, který napsal Mojžíš, myšlena dnešní kniha Exodus. Tato teorie je však velice nepravděpodobná. Stojí totiž na předpokladu, že seznam stanovišť v Nm 33,3-49 je jakýmsi výtahem knihy Exodus. To však zřejmě není pravda, protože ve verších Nm 33,18-36 je uvedena řada zastávek, o kterých se Pentateuch jinde vůbec nezmiňuje.

Přejdeme nyní ke knize Deuteronomium, která je v rámci Pentateuchu určitým specifickým celkem. Také zde můžeme nalézt některá místa, která jistým způsobem odkazují na existenci Mojžíšova psaného zákona.

V Dt 1,5 čteme:

Za Jordanem v Moabsku počal Mojžíš vysvětlovati zákon a pravil: ...

Je těžké určit rozsah legislativních textů, které jsou zde myšleny pod pojmem zákon, jenž se zde nachází s určitým členem הַתּוֹרָה a o

---

V. ⁶ Quo transeunte coram eo, ait: Dominator Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multæ miserationis, ac verax, ...

²⁶ Informace je převzata z Charles G. HERBERMANN, *The Catholic Encyclopedia*, Volume XI., New York 1911, s. 650.

kterém se tedy mluví jako o již známé, existující věci²⁷. Ač zde nenacházíme žádnou zmínku o Mojžíšově činnosti literární, přece je zde Mojžíš představen jakožto vyhlašovatel zákona, jakožto ten, kdo zákony dané Izraeli během předchozích let na poušti nyní před vstupem do zaslíbené země autoritativně vykládá, doplňuje a vštěpuje do uší novému pokolení.

Dá se říci, že celá kniha Deuteronomium se sama pokládá za dokument zachycující Mojžíšovo zákonodárné jednání, které se uskutečnilo v zemi Moab. Tak Dt 4,1-40 podává Mojžíšova úvodní napomenutí k lidu. Mojžíš zde sice není přímo jmenován, ale z kontextu vyplývá poměrně jasně, že autorem řeči je on. Přímo pak je Mojžíš uveden v Dt 4,44nn:

Toto je zákon, který předložil Mojžíš Izraelitům, a tato jsou ustanovení, nařízení a práva, která ohlásil Izraelitům vyšlým z Egypta, za Jordanem, v údolí proti svatyni Fogorově, v zemi amorrhejského krále Sehona, který sídlil (kdysi) v Hesebonu, jež porazil Mojžíš a Izraelité přišlí z Egypta.

Také zde nacházíme slovo zákon - **הַתּוֹרָה** s určitým členem a mohli bychom tudíž překládat: Toto je ten zákon, který předložil Mojžíš Izraelitům...

Ve stejném smyslu podává svědectví o tom, že Mojžíš vyhlašoval zákon Izraelitům v Zajordání, také Dt 5,1:

Mojžíš svolal všechny Izraelity a řekl jim: „Slyš, Izraeli, příkazy a práva, která ti dnes s důrazem ohlašuji; naučte se jim a skutky je plňte.“

---

²⁷ V Hegerově překladu dokonce čteme: „Jal se Moše za Jardenem, v zemi Moab, vykládati tuto Toru.“ To, co zde má Mojžíš v rukou, je tedy, zdá se, ztotožněno s částí Tóry, která již tehdy mohla být napsána. Josef HEGER *Písmo svaté Starého zákona*, Praha 1958, s. 345.

A takto jsou coby Mojžíšova slova napsány následující kapitoly, 5. – 11., obsahující značnou část zákonů nacházejících se v Deuteronomiu.

Zdá se, že i další zákony, obsažené ve 12. – 26. kapitole, jsou promulgovány z Mojžíšových úst, neboť verš, kterým jsou uvedeny, je přímá řeč, oslovení Izraelitů, a z kontextu není zřejmé, že by tato slova pronášel někdo jiný než do té doby hovořící Mojžíš:

Toto jsou přikázání a práva, která činiti máte v zemi, kterou Hospodin, Bůh otců tvých, hodlá ti dáti, abys jí vládl, po všechny dny, co budeš choditi po zemi.

V úvodu k dalším zákonům je již Mojžíš opět výslovně jmenován jako jejich vyhlášovatel. Ve 27. kapitole je zmíněn hned několikrát: Dt 27,1:

Mojžíš a starší Izraelovi nařídili lidu toto: „Zachovejte každý příkaz, který vám dnes dávám.“

Dt 27,9n:

I řekl Mojžíš a kněží kmene Levi všemu Izraelovi: „Pozoruj a slyš, Israeli! Dnes stal jsi se lidem Hospodina, Boha svého; poslouvej hlasu jeho a čiň přikázání a práva, která já ti ukládám.“

Podobně následující verš Dt 27,11:

Dne toho přikázal Mojžíš lidu toto:...

Hrozby rušitelům zákona a sliby požehnání jeho plnitelům jsou opět zakončeny výslovnou připomínkou role Mojžíše, coby prostředníka úmluvy mezi Hospodinem a Izraelem. To nám sděluje v hebrejské Bibli a Septuagintě verš Dt 28,69, který je ve Vulgátě přiřazen již k následující kapitole. Podle významu však patří skutečně ke kapitole 28.:

To jsou slova úmluvy, kterou přikázal Hospodin Mojžíšovi učiniti s Israelity v Moabsku, kromě oné úmluvy, kterou s nimi učinil na Horebu.

Dále jsou v Dt 29,1 (Vulg. Dt 29,2) jako Mojžíšova slova uvedeny kapitoly 29. a 30.:

Mojžíš svolal všecek národ israelský a řekl jim: „Vy jste viděli všecky věci, které učinil Hospodin před očima vašima v Egyptě na faraonovi, na všech služebnících jeho i na veškeré zemi...“

Podobně jsou Mojžíšovi připisána slova ve verších Dt 31,1-8 a také píseň obsažená v Dt 32,1-43, která je takto uvedena veršem Dt 31,30:

Pronesl tedy Mojžíš tuto píseň do posledního slova před veškerou obcí israelskou.

A konečně verš Dt 33,1 uvádí Mojžíšova požehnání dvanácti kmenům Izraele, obsažená v 33. kapitole:

Toto je požehnání, kterým požehnal Mojžíš, muž Boží, syny Israelovy před svou smrtí.

Lze tedy říci, že prakticky celá kniha Deuteronomium se pokládá za jakousi knihu Mojžíšových řečí, ač samozřejmě, jak uvidíme později, nevyklučuje pozdější doplňky. Důležité však je, že také tato kniha se výslovně zmiňuje jak o Mojžíšově literární činnosti, tak o psaném zákoně, který má svůj původ u Mojžíše, ač se ani zde neurčuje jeho rozsah. Psaná podoba zákona je předpokládána např. v Dt 17,18, kde se mluví o povinnostech budoucího krále:

Když pak zasedne na královský trůn svůj, ať si opiše tento zákon do knihy dle předlohy, kterou si opatří od kněží kmene levitského.

V tomto verši je jasný odkaz na existenci psaného zákona, těžko by však bylo možné z něj vyvodit, že se zde budoucím králům nařizuje mít u sebe opis celého dnešního Pentateuchu.

Další výslovná zmínka o psané podobě zákona se nachází ve verších Dt 27,2-8. Mojžíš zde nařizuje lidu, aby po přejití Jordánu písemně zaznamenal „tento zákon“ na památníku, který má být postaven na hoře Hebal:

Až přejdete přes Jordan do země, kterou ti dá Hospodin, Bůh tvůj, postav veliké balvany a natři je vápnem, abys mohl na ně napsati všechna slova tohoto zákona... Když tedy přejdete Jordan, vztyčte balvany, jak vám dnes nařizují, na hoře Hebal a potři je vápnem... Na (ty) balvany (tedy) napiš všechna slova tohoto zákona zřetelně a čitelně.

Verše knihy Deuteronomium takto navozují dojem, že v čase, kdy jsou vyhlašovány, existuje již kniha zákona, jejíž jsou součástí. V 28. kapitole je při vyhlašování kleteb proti rušitelům zákona výslovně tato kniha zmiňována, a to hned několikrát:

Nebudeš-li šetřiti a činiti všech slov tohoto zákona, která jsou v této knize napsána, ...

S tímto obratem se setkáváme také ve verších Dt 28,58; 32,46 a verše Dt 29,20.21.27 mluví o kletbách „zapsaných v této knize“. V Dt 31,9 se pak výslovně Mojžíš označuje za autora zapsané knihy zákona a za toho, kdo tuto knihu odevzdává národu:

Mojžíš (tedy) napsal tento zákon a dal jej kněžím, synům Leviovým, kteří nesli Hospodinovu archu úmluvy, i všem starším Israelovým.

Verš Dt 31,22 tvrdí, že Mojžíš píseň obsaženou ve verších 32,1-43 nejen složil, ale také zapsal. A konečně verš Dt 31,26 dodává Mojžíšův příkaz, aby svitek se zákonem byl uchováván na boku archy úmluvy:

Vezměte tuto knihu a položte ji na bok archy úmluvy Hospodina, Boha vašeho, aby tam byla na svědectví proti tobě.

Zatímco se tedy knihy Exodus a Numeri příležitostně zmiňují o Mojžíšově literární činnosti, v Deuteronomiu se již zcela otevřeně hovoří o existenci Mojžíšem napsaného zákona (תּוֹרַת מֹשֶׁה), který je uchováván kněžími při arše úmluvy.

3.3 Ostatní knihy Starého zákona

Přejdeme nyní k ostatním starozákonním knihám. Také zde se nesetkáme s názvem „Pentateuch“, „pět knih zákona“ nebo podobným označením, ze kterého by bylo jasné, zda autoři mluví o Pentateuchu v dnešním rozsahu. Zmínky, které v těchto knihách nalezneme o Mojžíšovi jakožto zákonodárci, případně o jeho literární činnosti, pak mají opět především výpovědní hodnotu teologickou, na druhém místě historickou, a to nakolik je autor dané knihy časově (popř. i kulturně) vzdálen od autora knih Pentateuchu.

Knih Jozue svým dějem nutně předpokládá alespoň základní události popsané v Pentateuchu²⁸. Její začátek jako by chtěl přímo navázat tam, kde končí vypravování Deuteronomia o smrti Mojžíše. Autor této knihy se navíc několikrát výslovně zmiňuje o zákoně daném Mojžíšem. Hned v Joz 1,7 se píše:

Bud' tedy silný a velmi pevný, pečlivě plně všecek zákon, který ti dal Mojžíš, služebník můj.

Níže, v Joz 8,31n čteme o vyplnění příkazu daného Hospodinem Izraeli skrze Mojžíše v Dt 27,2-8:

---

²⁸ Např. východ z Egypta pod vedením Mojžíše, archu úmluvy, stánek, levitské kněžstvo...

Tedy vystavěl Josue oltář Hospodinu, Bohu Israelovu, na hoře Hebal, jak byl přikázal Mojžíš, služebník Hospodinův, synům Israelovým a jak je psáno v Mojžíšově knize zákona.

Zde je poprvé užit název Mojžíšova kniha zákona (סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה), o níž se tvrdí, že obsahovala slova, jež se nacházejí v Deuteronomiu. Táž kniha je připomínána také níže Joz 23,6:

Jen rozhodně a pečlivě dbejte, byste šetřili všeho, co je psáno v knize Mojžíšova zákona; neuchylujte se od toho ani napravo ani nalevo.

Je samozřejmě otázkou, kdy byla sepsána kniha Jozue, a z které doby tudíž pocházejí tato historická svědectví o „Mojžíšově knize zákona“. Nesmíme však opět přehlédnout výpověď inspirovaného spisovatele o tom, že Jozue tuto knihu znal a podle ní jednal. Podle samotné knihy Jozue navíc existovala jakási „kniha zákona Hospodinova“, do níž Jozue psal²⁹ a která by tudíž posilovala i historické svědectví dnešní knihy Jozue, neboť by bylo dosti pravděpodobné, že její skladatel těchto Jozuových záznamů použil.

Na rozdíl od knihy Jozue se v knize Soudců, ani v knihách Samuelových nenalézají žádná přímá zmínka o Mojžíšem psaném či vyhlášeném zákonu. Na druhou stranu však nelze říci, že se tyto knihy nenacházejí v jisté závislosti na Pentateuchu, na událostech v něm vypravovaných, či na některých jeho zákonech a ustanoveních.

Tak se např. v Sd 10,11 připomíná egyptský útlak; rovněž řeč Jeftových poslů, vyslaných k ammonskému králi, zachycená ve verších Sd 11,15-27 se odvolává na události popsané v Nm 20,14 – 21,13; 22,2nn:

Toto praví Jefte: „Nevzal Israel země Moab ani země synův ammonových, ale když vyšel z Egypta, šel pouští až k Rudému moři a

---

²⁹ Joz 24,26.

přišel do Kadesu; i poslal posly ke králi edomskému se vzkazem: „Dovol mi, bych prošel tvou zemí!“ On však nechtěl přivolit k jeho prosbám. Poslal též ke králi moabskému, a ten také pohrdavě odepřel poskytnouti průchod. Zůstal tedy (Israel) v Kadesu, pak obešel s boku Edomsko a Moabsko, přišel k východnímu pomezí Moabska, položil se tu za Arnonem táborem, do krajin Moabu však vejíti nechtěl. – Arnon je totiž hranicí Moabska. – Poté poslal Israel posly k Sehonovi, králi amorrhejskému, který sídlil v Hesebonu, se vzkazem: „Dovol, bych prošel tvou zemí až k řece.“ On však také pohrdnuv slovy Israelovými nedovolil mu projítí svým územím, ale sebrav nescetné vojsko vytáhl proti němu do Jasy a silně mu odporoval. Hospodin však dal jej do rukou Israelových se vším jeho vojskem; (Israel) jej porazil a opanoval celou zemi Amorrhejských... Či snad jsi ty lepší než Balak, syn Seforův, král moabský; nebo můžeš tvrditi, že měl s Israelem spor a bojoval proti němu, když sídlil v Hesebonu a jeho vseh, v Aroeru a ve vseh jeho, jakož i ve vseh městech podle Jordanu tři sta let?...“

Sd 13,5 hovoří o praxi nazireátu, o němž mluví zákon podaný v Nm 6,1-21; rovněž se jako známé skutečnosti zmiňují stánek úmluvy (Sd 18,31), který se v době před ustanovením království nacházel v Silo, archa úmluvy (Sd 20,27) či áronské kněžství. Podobně knihy Samuelovy hovoří o zákonech či událostech zachycených v Pentateuchu nebo je předpokládají: 1 Sam 10,18 připomíná vyvedení z Egypta, 1 Sam 15,2n bitvu s Amalečany, 1 Sam 21,1-6 zákon o předkladných chlebech (Lv 24,9) a zákon o pohlavní zdrženlivosti bojovníků (Dt 23,9nn), 1 Sam 23,6-9 hovoří o efodu.

V knihách královských se opět setkáme s termínem Mojžíšův zákon (תּוֹרַת מֹשֶׁה), a to hned zpočátku. Již v 1 Král 2,3 čteme:

Zachovávej příkazy Hospodina, Boha svého, chodě po cestách jeho a ostříhaje ustanovení jeho, příkazů, práv i výroků, jako psáno je

v zákoně Mojžíšově, abys úspěšně činil vše, co podnikneš a kamkoli se obrátíš.

Je pozoruhodné, že narážky či odkazy na Mojžíšův zákon v knihách královských se obracejí ve velké většině na knihu Deuteronomium. Ve 2 Král 14,5n pak nalezneme dokonce citaci z knihy Deuteronomium, byť uvedenou ne doslova, nýbrž poněkud volněji, což je ovšem v celém Písmu svatém velice běžné. Čteme zde:

Když si (Amasiáš) upevnil království, pobil služebníky své, kteří byli zabili krále, otce jeho; synů však těch, kteří jej byli zabili, nepobil, jak je psáno v Mojžíšově knize zákona, že přikázal Hospodin říka: „Neumrou otcové za syny, ani synové neumrou za otce; ale každý za hřích svůj umře“.

Zde tedy nacházíme vůbec první přímou citaci z Pentateuchu. Jedná se patrně o slova zachycená v Dt 24,16:

Nebudtež usmrcováni otcové za syny, ani synové za otce, ale ať zemře každý za hřích svůj.

Velice pozoruhodná a důležitá událost je pak zachycena ve dvacáté druhé kapitole knihy 2 Král. Král Josiáš nechal v osmnáctém roce své vlády provést rekonstrukci chrámu. Tyto opravy byly svěřeny pod dozor kněze Helkiáše. Podle biblického popisu král Josiáš na opravách nešetřil a spoléhal na poctivost pracovníků. Při těchto opravách však, podle biblické zprávy, došlo k překvapivému nálezu. Událost je popsána ve 2 Král 22,8nn takto:

Tu řekl Helkiáš, velekněz, Safanovi, písaři: „Knihu zákona našel jsem v domě Hospodinově,“ a dal Helkiáš zázvitek ten Safanovi, který jej také četl. Přišel pak Safan písař ke králi a podával mu zprávu o tom, co byl přikázal... vypravoval také Safan písař králi říka: „Knihu mi dal Helkiáš kněz“. Když ji pak četl Safan před králem, a když slyšel král

slova Hospodinovy knihy zákona, roztrhl roucha svá. A rozkázal Helkiášovi knězi, Ahikamovi, synu Safanovu, Achaborovi, synu Michovu, Safanu písaři a Asajášovi, služebníkovi královskému, řka: „Jděte a poraďte se o mne a o lid, o veškerého Judu stran slov knihy této, která byla nalezena; neboť veliký hněv Hospodinův rozpálil se na nás, že neposlušali otcové naši slov knihy této, aby činili vše, co je nám (v ní) předeepsáno“.

Jaký svitek našel velekněz Helkiáš v chrámě, že jeho obsah měl na krále takový dopad? A našel ho skutečně, nebo šlo pouze o dobře připravený podklad pro Josiášovy náboženské reformy. Odpovědi biblistů byly a jsou různé. Podívejme se však opět do samotného biblického textu.

Helkiášův nález je označován jako סֵפֶר הַתּוֹרָה „knihy zákona“³⁰ či סֵפֶר הַבְּרִית „knihy smlouvy“³¹. Obsah nalezeného svitku můžeme nejlépe poznat podle reform, které podle něj začal král Josiáš provádět a o kterých hovoří následující kapitola.

Josiášův reformní program spočíval především v prosazování přísného monotheismu, který nepřipustil ani tolerování kultů cizích bohů. Dvacátá třetí kapitola popisuje nejprve obnovu smlouvy s Hospodinem (verše 1-3) a poté vyčištění Hospodinova chrámu od bohoslužebného nářadí určeného cizím bohům a znesvěcení Ašery, která byla také v Hospodinově chrámě (verše 4-7). Dle pátého verše byli vyhlazeni „hadači“, kteří byli ustanoveni dřívějšími izraelskými králi jakožto kněží cizích božstev.

Josiášova reforma se však nevyčerpává u pouhého prosazování monotheismu. Jejím dalším výrazným prvkem je důsledná centralizace Hospodinova kultu do jediného obětiště – jerusalemského chrámu. Josiáš nechává znesvětit i „výšiny“, tedy kultická místa mimo jerusalemský chrám, ač se zde provozoval Hospodinův kult. Kněží, kteří

---

³⁰ 2 Král 22,8.11.

³¹ 2 Král 23,2.

zde byli obětníky, se do centralizovaného kultu smějí zapojit pouze omezeně. O tom podává zprávu verš 9.:

Nesměli však vystoupiti kněží výšin k oltáři Hospodinovu v Jerusalemě, ale toliko jísti přesné chleby mezi bratřími svými.

Josiáš zničil dokonce i oltář v Betelu, oltář, který na tomto památném místě postavil Jeroboam, ačkoliv Betel již nepatřil k území Josiášova království. Kromě zákroků ve prospěch jediného Hospodinova chrámu zmiňuje tato kapitola ještě královy zákroky proti lidové magii – vyvolávání duchů a proti domácím bůžkům.

Druhá kniha královská dává Josiášovi pochvalu jako doposud žádnému jeho předchůdci, právě s ohledem na jeho důsledné prosazování příkazů z knihy, kterou našel Helkiáš. Autor 2 Král pak požadavky této knihy ztotožňuje s požadavky Mojžíšova zákona:

Ano i vyvolavače duchův a hadače... odstranil Josiáš, aby naplnil slova zákona, napsaná v knize, kterou našel Helkiáš kněz v chrámě Hospodinově. Nebylo mu podobného krále před ním, který by se byl obrátil k Hospodinu celým srdcem svým, celou duší svou a veškerou mocí svou dle veškerého zákona Mojžíšova, aniž po něm kdo povstal podobný jemu.³²

Takřka na první pohled je zřejmé, že existuje mnoho společného mezi ideály Josiášových reforem a texty dnešní knihy Deuteronomium: požadavek, aby kult byl provozován na jediném místě, najdeme v Dt 12,2-6; 16,2-7; zákaz uctívání cizích bohů, jmenovitě nebeských těles, se nachází v Dt 17,3; zákaz maseb a ašer v Dt 16,21; zákaz bohoslužebné prostituce, o které pravděpodobně hovoří 2 Král 23,7, nalezneme v Dt 23,17; zapovězení hadačství a vyvolávání duchů mrtvých v Dt 18,10n. Navíc kniha Deuteronomium obsahuje hrozby těm, kdo zákon neplní, na což naráží 2 Král 22,13.

---

³² 2 Král 23,24n.

Z tohoto důvodu se někteří starověcí autoři (sv. Jeroným, Atanáš, Jan Zlatoústý, Prokop z Gazy)³³ domnívali, že kněz Helkiáš našel v chrámě knihu Deuteronomium. Je nicméně zřejmé, že spojitost mezi knihou Deuteronomium a Josiášovými reformami existuje, a proto panuje takřka obecný konsensus o tom, že texty Deuteronomia související s Josiášovými reformami pocházejí minimálně ze 7. století př. Kr.

Knihy Paralipomenon, které svým původem spadají zhruba do 5. století př. Kr.³⁴, již, zdá se, berou Tóru jako ustálený celek, jehož autorství připisují Mojžíšovi.

Z Tóry jsou převzaty počáteční rodokmeny³⁵, bohoslužba se má konat tak, jak to předepisuje Hospodinův zákon³⁶ či Mojžíšův zákon³⁷, které jsou takto identifikovány. Tento Mojžíšův – Hospodinův zákon je zmiňován na mnohých místech, jako příklad uveďme 1 Par 22,12n, kde jsou králi Davidovi připsána tato slova k jeho synu Šalomounovi³⁸:

Dejž ti také Hospodin obezřelost a smysl, abys mohl spravovati Israele a šetřiti zákona Hospodina, Boha svého. Nebo tehdy budeš prospívati, budeš-li ostříhati příkazů a práv, o kterých přikázal Hospodin Mojžíšovi, by naučil (jim) Israele.

Prakticky totéž lze říci o knihách Esdráš a Nehemiáš. Ezd 3,2 popisuje, jak se obnovená bohoslužba koná v Jerusalemě podle pokynů Mojžíšova zákona:

I vstav Josue, syn Josedekův s bratřími svými kněžími, jakož i Zorobabel, syn Salatielův se svými bratry, vystavěli oltář Boha Israelova, by obětovali na něm oběti zápalné, jak psáno je v zákoně Mojžíše, muže Božího.

---

³³ Viz Jan HEJČL, Op. cit., s. 1054.

³⁴ Srov. J. D. DOUGLAS, *Nový biblický slovník*, Praha 1996, s. 733.

³⁵ 1 Par 1 – 9.

³⁶ 1 Par 16,40.

³⁷ 2 Par 23,18; 31,3., srov. též 2 Par 25,4.

³⁸ Dále např. 2 Par 17,9; 34,14; 35,12.

Mojžíšův zákon je zde již běžně používaný termín, jímž se označuje soubor textů, které jsou vnímány jakožto zavazující, posvátné³⁹. Ve stejném duchu přistupují k Tóře rovněž nejmladší starozákonní knihy⁴⁰.

Mojžíšské autorství zákona, zde již Tóry v prakticky stejném rozsahu jako dnes⁴¹, zde inspirovaní autoři berou jako samozřejmé. Netvrdí sice, že by Mojžíš napsal Tóru celou, do posledního písmene, lze však říci, že Mojžíš je bez nejmenších pochybností považován za hlavního zákonodárce Izraele, skrze kterého dal národu zákon sám Bůh.

V prorockých knihách nalézáme přímé odkazy na psaný Mojžíšův zákon až u mladších proroků. Mezi ostatními zmínkami o Mojžíšovi jakožto autorovi Tóry⁴² hovoří velmi jasně Bar 2,27n:

Ale naložil jsi s námi, Hospodine, Bože náš, podle veškeré dobroty své a podle všeho toho svého velikého smilování, jak jsi mluvil skrze služebníka svého Mojžíše tehdy, kdy jsi přikázal jemu, aby napsal zákon tvůj synům Israelovým.

Starší proroci sice Mojžíšem psaný zákon výslovně nezmiňují, nicméně se často odvolávají na Boží zákon, na smlouvu Hospodina s Izraelem, na daný řád obětí, na svátky a další záležitosti, které činí spojnici mezi nimi a Pentateuchem nebo dokonce předpokládají existenci psaného zákona⁴³.

---

³⁹ Srov. Ezd 6,18; Neh 1,7n; 8,1.14; 9,3; 10,34; 13,1n.

⁴⁰ Srov. 2 Mak 7,6; Sir 24,33; 45,1-6; v předmluvě k Sir se již setkáme s rozdělením posvátných knih na Tóru, proroky a „ostatní“ spisy.

⁴¹ R. 247 př. Kr. je již celá Tóra v dnešním rozsahu přeložena do řečtiny.

⁴² Bar 2,2; Dan 9,11.13; Mal 4,4.

⁴³ Srov. např. Oz 8,12.

3.4 *Knihy Nového zákona*

Knihy Nového zákona svorně přistupují k Tóře jako k uzavřenému celku, který citují jakožto posvátný, od Boha daný zákon, a to zákon daný skrze Mojžíše. To poukazuje na v této době zcela obecně přijímaný názor na autorství Pentateuchu – „Zákon byl dán skrze Mojžíše“⁴⁴.

Důležitější je však svědectví teologické a zde především svědectví samotného vtěleného Boha – Pána Ježíše Krista. Pokud Kristus připisuje Pentateuch Mojžíšovi, kdykoliv ho cituje, pak se skutečně zdá, že byl o Mojžíšovi jakožto autorovi Tóry přesvědčen. Ve slovech Kristových nelze připustit ani nejmenší omyl, neboť Kristus se jakožto druhá božská Osoba jednoduše mýlit nemohl. Byl však Kristus skutečně přesvědčen o Mojžíšově autorství Pentateuchu nebo se prostě jen přizpůsobil mluvě svých vrstevníků?

V rozpravě se saduceji (Mk 12,26) Ježíš říká:

A o zmrtvýchvstání jste nečetli v knize Mojžíšově ,při keři', jak mu Bůh prohlásil: „Já jsem Bůh Abrahámův a Bůh Izákův a Bůh Jakubův“?

Toto označení Tóry za knihu Mojžíšovu lze snadno vyložit v tom smyslu, že zde Kristus netvrdí naprosto nic o Mojžíšově literární činnosti, jen používá běžný název pro židovský zákon. Podobně jako když hovoříme o knize Soudců, nemáme v žádném případě na mysli, že by tuto knihu psali soudci, o kterých kniha vypráví. V podobném smyslu vyznívají slova zmrtvýchvstalého Krista k učedníkům v Lk 24,44:

To jsou slova, která jsem k vám mluvil, pokud jsem byl ještě s vámi: Všechno se musí (totiž) naplnit, co je o mně psáno v Zákoně Mojžíšově, u Proroků a v Žalmech.

---

⁴⁴ Srov. Jan 1,17.

Zde je zkrátka jmenována hebrejská Bible – Tóra, proroci a spisy, které zde zastupují žalmy. Pravděpodobně ale Kristus tímto vůbec nemusel potvrzovat Mojžíšovo autorství Tóry.

Totéž však nelze říci o jiných slovech Kristových, zachycených v Janově evangeliu. Při jedné ze svých ostrých potyček s fariseji se Kristus vyjadřuje jiným způsobem, zdá se, že mnohem konkrétnějším. V Jan 5,45-47 čteme tuto Ježíšovu výtku na adresu fariseů:

Nedomnívejte se, že já budu vaším žalobcem u Otce! Vaším žalobcem je totiž Mojžíš, v něhož vy doufáte. Neboť kdybyste věřili Mojžíšovi, věřili byste i mně, vždyť on o mně psal. Jestliže nevěříte tomu, co napsal, jak uvěříte mým slovům?

Zde Kristova slova příliš nasvědčují tomu, že byl sám přesvědčen o Mojžíšově literární činnosti. Kristus zde mluví jasně o osobě Mojžíšově, ne o knize, která byla pod jeho jménem známá. Mojžíš je zde v roli svědka zrovna jako Jan Křtitel a Bůh Otec. V takovém případě by ovšem bylo nutné brát tato slova s největší vážností. Kristus tu neříká, že by Mojžíš napsal Tóru do posledního písmene, ale rozhodně říká, že texty Tóry mají mojžíšský původ. Tedy zhruba to, co bude později obhajovat katolické magisterium. A právě pro křesťany, kteří mojžíšský původ hájili, mělo takovéto Kristovo slovo větší argumentační váhu než cokoliv jiného. Proč? Protože je-li Kristus vtělená Boží moudrost⁴⁵, pak není nic absurdnějšího než myslet, že by mohl z úst Kristových zaznít jediný, byť sebemenší omyl.

Apoštolové jakožto synové své doby pak přijímali obecné přesvědčení o mojžíšském autorství Pentateuchu pochopitelně zcela samozřejmě. Tak čteme např. o apoštolu Filipovi v Jan 1,45:

Filip vyhledal Nathanaela a řekl mu: „Nalezli jsme Toho, o němž psal Mojžíš v Zákoně a Proroci; je to Ježíš, syn Josefův z Nazareta.“

---

⁴⁵ Srov. 1 Kor 1,24.

Podobně ve Sk 3,22 cituje sv. Petr slova z Dt 18,15 jakožto slova Mojžíšova:

Mojžíš pravil: „Proroka jako mne vzbudí vám Hospodin, Bůh váš, z vašich bratří...“

O tom, že toto přesvědčení bylo rozšířeno nejen mezi prostým lidem, ale i mezi fariseji, svědčí sv. Pavel, který, jak je vidět mimo jiné z Řím 10,5, byl také o Mojžíšově autorství Tóry přesvědčen:

Neboť Mojžíš napsal o spravedlnosti ze zákona: „Člověk, který ji bude činiti, živ bude z ní.“

Dokonce i saduceové jsou zřejmě v otázce mojžíšského autorství Pentateuchu zajedno s ostatními. Vyplývá to alespoň z Mt 22,23n:

V ten den přistoupili k němu saduceové, kteří tvrdí, že není zmrtvýchvstání, a otázali se ho: „Mistře, Mojžíš řekl: Zemře-li někdo bez dětí, ať si jeho bratr vezme jeho manželku a zplodí svému bratru potomstvo!“⁴⁶

Můžeme tedy konstatovat, že v novozákonní době panovalo obecné přesvědčení o tom, že Mojžíš skutečně psal a že je autorem Tóry. Toto přesvědčení sdílejí nejen apoštolové, ale i Kristus, a to nejen v tom smyslu, že by se přizpůsobil dobovému citování z Tóry jakožto „Mojžíšova zákona“, nýbrž že výslovně mluví o Mojžíšově autorství alespoň určitých částí Pentateuchu.

---

⁴⁶ Srov. Dt 25,5.

4. PŘEDKRITICKÉ OBDOBÍ

4.1 *Charakteristika periody*

Období, kterým nyní projdeme, zabírá značný časový úsek. Toto období – od prvního do sedmnáctého století – ač bylo svědkem tolika změn a rozmanitého vývoje jak na poli kulturním tak teologickém, přeci nepřineslo do zažitého pohledu na autorství Pentateuchu více méně žádné větší změny. Názory autorů v tomto období jsou neseny především teologickým chápáním mojžíšského autorství, což znamená, že autoři jsou o něm přesvědčeni na základě svého chápání inspirace. Tito autoři neprovádějí žádná historická bádání v dnešním slova smyslu. Hlavní, nezpochybnitelnou pravdou je pro ně absolutní neomylnost Písma svatého, a tudíž vše, co je v něm napsáno formou jakéhokoliv vyprávění, je zpravidla bráno jako historická skutečnost. Je-li tedy napsáno v Písmu, že zákon byl dán skrze Mojžíše⁴⁷ nebo že Mojžíš něco napsal⁴⁸, pak se tato výpověď považuje za historicky zcela spolehlivou.

To ovšem neznamena, že by se tito autoři vůbec nezamýšleli nad lidským autorem Pentateuchu, že by nepřipouštěli různé vsuvky či úpravy, jak v této kapitole uvidíme. Samo svědectví těchto autorů však nedosahuje tak velkého významu, jakého bylo svědectví svatopisců. Jejich slova nejsou inspirovaná, jako byla slova autorů biblických knih, a od prostředí, ve kterém byl Pentateuch napsán, jsou časově i kulturně vzdálenější. Vydávají nám nicméně svědectví o chápání tohoto problému ve své době a někteří z nich jsou navíc lidé vynikající svou zbožností a zároveň vzdělaností, církevní Otcové, kteří se stali strážci posvátné Tradice.

---

⁴⁷ Jan 1,17.

⁴⁸ Např. Dt 31,9.

4.2 Židovská tradice

Židovská tradice brání Mojžíšovo autorství Tóry zcela nekompromisním, skoro snad až farisejsky puntičkářským způsobem. Tak v prvním křesťanském století Josephus Flavius je přesvědčen, že Mojžíš napsal celou Tóru do posledního písmene včetně vypravování o své smrti.⁴⁹

Také alexandrijský filosof Filo připisuje autorství celého Pentateuchu Mojžíšovi a tvrdí, že Mojžíš prorocky popsal svou smrt pod vlivem Boží inspirace.⁵⁰

Babylonský talmud rovněž připisuje autorství Tóry Mojžíšovi, avšak s výjimkou popisu jeho smrti, jehož autorství přisuzuje Josuovi:

*Mojžíš napsal knihu svoji... Josue napsal knihu svoji a oněch osm veršů v zákoně. (tj. poslední verše Dt).*⁵¹

Podobně se vyjadřuje také Jerusalemský talmud a téměř všichni rabíni starověku a středověku.

Prvním, kdo popíral mojžíšské autorství Pentateuchu, byla gnostická sekta nazareů. Zde však nehrály roli důvody historicko-kritické, nýbrž dogmatické. Tato sekta uznávala historickou existenci Mojžíše, i to, že dostal od Hospodina zákon pro Izrael, jelikož se však obsah Pentateuchu nesrovnával s jejich učením, tvrdili, že Mojžíš napsal jiný zákon než Tóru. Epiphanius o nich píše takto⁵²:

*(Tato sekta) samotný Pentateuch... odmítá, Mojžíše však uznává, věří také, že přijal zákon, ne však tento, ale jiný*⁵³.

Nemojžíšský původ některých veršů⁵⁴ pak ve středověku připustili někteří rabíni – v 9. století rabi Josue, v 11. století rabi Jicchak ben

---

⁴⁹ *Antiquitates* IV. 8, 48.

⁵⁰ *Vita Moysis* 11. II, III.

⁵¹ *Baba-Bathra* 14b. Citováno z Jan HEJČL, *Pentateuch*, Časopis katolického duchovenstva, ed. Fr. Krásl, Fr. Kryštůfek, Jos. Tumpach, Ant. Podlaha, roč. 46, 1905, s. 832.

⁵² *Adversus haereses* 18, 1.

⁵³ Překlad vlastní podle Jan HEJČL, *Pentateuch*, loc. cit.

Jasus a ve 12. století rabi Abensera, celkově však rovněž považovali Tóru za dílo Mojžíšovo.

4.3 *Křesťanská tradice*

Křesťané přijali názor židovské tradice o autorství Pentateuchu s naprostou samozřejmostí. Vždyť ve stejném smyslu se vyjadřovali apoštolové i sám Kristus. Uvedme alespoň několik příkladů.

Z apoštolských otců lze zmínit *List Barnabášův*. Jeho autor se v desáté kapitole věnuje alegorickému výkladu starozákonních předpisů o čistých a nečistých zvířatech. Citace Tóry uvádí vždy pod Mojžíšovým jménem:

Mojžíš měl na mysli trojí poučení, když řekl: „Nejezte vepře ani orla ani jestrába ani havrana, ani žádnou rybu, která na sobě nemá šupiny“. Konečně jim říká v Deuteronomiu: „A nařídím tomuto lidu svá ustanovení“. Pak tedy Boží přikázání není nejist – Mojžíš mluvil v duchu.⁵⁵

Také svatý Klement Římský, papež, považoval za autora Tóry Mojžíše. V jeho listě do Korinta čteme:

Vždyť i blahoslavený věrný služebník v celém domě, Mojžíš, zaznamenal vše, co mu bylo přikázáno, v svých svatých knihách; a v tom jej následovali i ostatní proroci, kteří rovněž vydávají svědectví o tom, co bylo od něho stanoveno v zákoně.⁵⁶

---

⁵⁴ Jednalo se o Gn 12,6; 22,14; 36,31; Dt 3,11; 31,9 a kapitolu 34.

⁵⁵ *List Barnabášův* X., 1, in *Spisy apoštolských otců*, překlad Ladislav Varvo, Dan Drápal, Jan Sokol Praha 1986, s. 47. Podobně také v X., 9; X., 11.

⁵⁶ *I. list Klementův* XLIII., 1, *ibid.*, s. 101.

Podobně smýšleli také další staří křesťanští autoři⁵⁷. Uveďme ještě alespoň úryvek z *Apologie* od sv. Justina, z nějž je zřejmé, že tento autor považoval Mojžíše za skutečného autora Pentateuchu, stejně jako je Platon autorem svých filosofických spisů:

Atque ut a doctoribus nostris, id est a doctrina per prophetas vulgata, acceptum esse intelligatis, quod dicit Plato, Deum, cum materiam informem vertisset, mundum fecisse; audite quid totidem verbis dixerit Moyses, primus prophetarum et scriptoribus omnibus vetustior, ut supra demonstravimus, per quem Spiritus propheticus quomodo mundum Deus initio et ex quibus condiderit declarat his verbis: „In principio creavit Deus cœlum et terram. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebræ erant super faciem abyssi: et Spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux.“ Verbo igitur Dei et subjectis et a Moyse designatis rebus mundum universum esse conditum et Plato, et qui eadem ac ille dicunt et nos ipsi didicimus, vobisque licet idem perspicere atque erebum etiam, ut poetæ vocant, prius a Moyse dictum novimus.⁵⁸

Může se zdát, že těmto autorům nešlo o to, aby zjišťovali, kdo byl skutečně autorem Pentateuchu, a u mnohých to je jistě i pravda. Avšak již ve starověku žili křesťané, kteří byli jakýmsi předchůdci historického bádání o původu svatých knih. Patří k nim bezesporu Origenes, autor vpravdě vědeckého díla *Hexapla*. V případě autorství Pentateuchu se však Origenes vyjadřuje v tom smyslu, že Tóra pochází od Mojžíše.

Ve svém spisu *Proti Celsovi* píše:

Moses tamen non ut præstigiator, sed ut vir pius et rerum omnium Deo devotus et Divini spiritus particeps, Iudæis leges tulit, quas illi dictavit Deus, et quæ acciderant perscripsit, ut vere gesta fuerant.⁵⁹

---

⁵⁷ Srov. např. sv. IRENEJ Z LYONU, *Adversus hæreses*, I, II, 6, P. G., VII, 715-6; HIPPOLYT ŘÍMSKÝ, *Comment. in Deuteronomium*, XXXI, 9, P. G. XVI, 3350; TERTULLIAN, *Apologeticum*, 19.

⁵⁸ JUSTIN, *Apologia*, I, 59, P. G., VI, 416.

⁵⁹ ORIGENES, *Contra Celsum*, III, 5-6, P. G., XI, 928.

Avšak i v křesťanské tradici bychom našli výjimky, které alespoň částečně Mojžíšovo autorství popírají. Například autor pseudoklementinských homilií píše, že Pentateuch byl sepsán až po Mojžíšově smrti, ač na základě Mojžíšova ústního předání:

*Dei lex per Moysen septuaginta viris sapientibus absque scripto data est... Post Moysi vero assumptionem scripta est ab aliquo, sed non a Moysa. In ipsa enim lege scriptum est: Et mortuus est Moyses... Potuitne mortuus Moyses scribere: Mortuus est Moyses?*⁶⁰

Ale ani křesťanští autoři, kteří zastávali Mojžíšovo autorství Pentateuchu, netvrdili, že by Mojžíš napsal Zákon do posledního písmene nebo že by se k nám dostal Pentateuch v absolutně nepozměněné podobě. Prakticky nikdo z katolických komentátorů a biblistů, kteří se během staletí až do novověku vždy přikláněli k mojžíšskému původu Pentateuchu, nezastával tento rigidní pohled. Jako příklad lze uvést kardinála Bellarmina, který v 16. století bez problémů vyjadřuje názor, že Ezdráš do Pentateuchu některé části doplnil.⁶¹

Katolická tradice od starověku vlastně až do dvacátého století tedy trvala na mojžíšském původu Zákona, ač ne tak zarputile jako stará tradice židovská. Po celá staletí nebylo toto mojžíšské autorství Církví oficiálně nijak blíže specifikováno, ale byl ponechán volný prostor pro bádání o jeho rozsahu či hloubce. Změnu v tomto postoji magistera přineslo až dvacáté století, kdy bylo nutné zareagovat na některé postoje historicko-kritické biblistiky.

---

⁶⁰ Citováno z Jan HEJČL, Op. cit., s. 832.

⁶¹ *De verbo Dei*, II, I.

5. HISTORICKO-KRITICKÝ POHLED

5.1 Počátky historicko-kritického přístupu

Jak jsme viděli v předchozí kapitole, názor, že by celý Pentateuch napsal Mojžíš, byl vždy více méně okrajový. Pentateuch však byl považován za dílo Mojžíšovo s některými (většinou ne příliš četnými) pozdějšími přídávky. Výjimku činí snad jen reformátor A. B. Karlstadt (1480-1541), který se ztotožňuje s názorem Pseudoklementa, že Mojžíš nemohl popisovat vlastní smrt, z čehož stejně jako Pseudoklement poněkud nelogicky vyvozuje, že autorem celé Tóry je někdo jiný než Mojžíš:

*Defendi potest Moysen non fuisse scriptorem quinque librorum, quoniam sepulto Moysae filum orationis idem videmus, non eundem Moysen; ridiculum sane fuerit, defunctum Moysen hæc verba locutum esse: Mortuus est Moyses.*⁶²

Mimo tento názor však v 16. století bezvýhradně panuje přesvědčení o mojžíšském autorství Pentateuchu. Biblisté se odvažují zatím Mojžíšovi upřít jen několik málo vsuvek. Tak například (kromě již zmíněného Bellarina) Belgičan Andreas Masius (1514-1573) ve svém komentáři ke knize Jozue připouští, že v Pentateuchu jsou vsuvky z dob Ezdráše, ale pouze „sem tam“:

*Moysis opus longo post Moysen tempore interiectis saltem hic illic verborum et sententiarum clausulis veluti sarcitum atque omnino explicatius redditum est.*⁶³

---

⁶² *De canon. script.* Citováno z Jan HEJČL, *Op. cit.*, s. 833.

⁶³ *Ibid.*

Jezuita Benedikt Pererius (+ 1610) již ve své kritice postoupil dále. Ve svém komentáři ke knize Genesis přijímá názor, že do Pentateuchu bylo vloženo množství slov a vět:

*Hoc pentateuchum longo post Moysen tempore, interiectis multifariam verborum et sententiarum clausulis veluti sarcitum et explicatius redditum et ad continuandam historiæ seriem melius esse dispositum.*⁶⁴

Podobně smýšlí další jezuita Jakub Tirin (+1636), podle nějž většina exegetů upírá Mojžíšovi 34. kapitolu Deuteronomia a také mnohá jiná místa, zvláště ta, která Mojžíše chválí⁶⁵.

Také další dva jezuité – známý exegeta Cornelius van der Steen (+ 1637) a jeho žák Jacques Bonfrère (+ 1643) – pokročili na cestě kritiky Pentateuchu. Van Steen má za to, že:

*Mojžíš sepsal Pentateuch ve formě deníku nebo análů; Josue pak neb někdo jiný tyto letopisy podle jistého pořádku roztřídil, uspořádal a některé myšlenky přidal.*⁶⁶

Téhož názoru byl i biskup Cornelius Jansenius (+ 1628), který rovněž Pentateuch Mojžíšovi připisuje, ale zcela přirozeně je přesvědčen o pozdějších dodatcích:

*Oněch pět knih není napsáno od Mojžíše tak, aby nebylo lze říci, že některé části, jako smrt Mojžíšova, jméno Dan Gn. 14. a jiná některá místa od některých spisovatelů jiných přidána byla.*⁶⁷

V katolickém prostředí byl takovýto názor zcela běžně přijímán ještě po celé 18. století. Zde můžeme jako příklad uvést známého francouzského biblistu benediktýna Augustina Calmeta (+ 1757).

---

⁶⁴ Benedictus PERERIUS, *Commentarius in Genesin*, Coloniae 1606, s. 3.

⁶⁵ Např. Nm 12,3.

⁶⁶ *In Pentateuchum*. Citováno z Jan HEJČL, Op. cit., loc. cit.

⁶⁷ *Cornelii Jansenii episcopi Iprensis Pentateuchus*. Loanii 1685. Citováno z Jan HEJČL, Op. cit., loc. cit.

Pentateuch je tedy považován za dílo Mojžíšovo, ač ne celý. Připouštějí se pozdější vysvětlivky a dodatky, jako příběh o Mojžíšově smrti a další vpisky, přidané k Mojžíšovu dílu až po mnoha staletích.

Ve druhé polovině 17. století začalo být Mojžíšovi postupně upíráno stále více částí Pentateuchu, a to zejména od nekatolických badatelů. Tak známý filosof Thomas Hobbes (+ 1679) ve svém *Leviathanovi* tvrdí, že Mojžíšovi se má z Pentateuchu přičítat pouze to, o čem Písmo výslovně praví, že je napsáno Mojžíšem, ostatní části, že jsou spíše vyprávění o Mojžíšovi než kniha Mojžíšova⁶⁸.

Se zajímavou, až výstřední myšlenkou přišel v téže době Isaac de la Peyrèr (+ 1676). Podle něj napsal Mojžíš dějiny nejstarších dob a rovněž zaznamenal východ Izraelitů z Egypta, avšak jeho veledílo se ztratilo a Pentateuch je pouze výtahem z tohoto Mojžíšova díla.

Cestu moderní kritice pomohl připravit také filosof židovského původu Baruch Spinoza (+ 1677). Ve svém díle *Tractatus Theologico-politicus*, vydaném roku 1670, vyslovuje myšlenku, že Ezdráš, který je podle něj autorem Deuteronomia, sestavil Pentateuch z několika starších dokumentů, z nichž některé pocházejí od Mojžíše. Vedla ho k tomu skutečnost, že se v Pentateuchu mluví o Mojžíšovi prakticky všude ve třetí osobě a rovněž řada dubletů a míst, která si (alespoň zdánlivě) odporují, jejichž seznam rovněž vytvořil.

Podobný názor – totiž, že Pentateuch sestavil Ezdráš a někteří z proroků z dokumentů mojžíšských i jiných – zastával také Holanďan Anton Van Dale ve svých *Dissertationes de origine et progressu idololatriæ*, vydaných v Amsterdamu r. 1696.

Vrcholem kritiky Pentateuchu v 17. století byl rok 1685, kdy světlo světa spatřila díla arminiána Jeana Le Clerca a francouzského oratoriána Richarda Simona.

Jean Le Clerc (+ 1736) vydal roku 1685 v Amsterdamu spis *Sentiments de quelques théologiens de Hollande*, ve kterém popírá mojžíšský původ Pentateuchu. Podle Le Clerca nemohl mít Mojžíš takové zeměpisné znalosti, jaké se jeví na mnoha místech

---

⁶⁸ *Leviathan, sive de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticæ et civilis*, c. 33.

Pentateuchu⁶⁹. Le Clerc tvrdí, že autor Pentateuchu musel žít mezi r. 722 př. Kr. a Ezdrášovou dobou, že jím snad byl kněz, kterého asyrský král Asarhaddon poslal ze zajetí do bývalého Severního království, aby tam učil nové obyvatelstvo znalosti izraelského Boha⁷⁰.

Richard Simon (+ 1712) sice mojžíšský původ Pentateuchu nepopírá, nicméně jeho dílo *Histoire critique du Vieux Testament*, vydané v Rotterdamu rovněž roku 1685, je zajímavé z jiného důvodu. Podle Simona se Pentateuch skládá jednak z dokumentů zákonných, které napsal sám Mojžíš, jednak z análů, které byly sepsány na Mojžíšův příkaz a dále ze starších pramenů, které Mojžíš do svého díla zakomponoval. Simon se sice neodhodlal k tomu, aby se pokusil určit, které části Pentateuchu náležejí ke kterému prameni, jeho dílo se však stalo zárodkem nového pohledu, který nepovažuje Pentateuch za dílo více méně jednotné s jistými doplňky, nýbrž za dílo skladebné, kompoziční.

5.2 Raná pramenná teorie

I přes výše zmíněné práce prvních kritiků zůstávala v první polovině 18. století drtivá většina vědců stále přesvědčena, že Pentateuch je jednotné dílo pocházející od Mojžíše. Zásadní přelom v kritice Pentateuchu však přišel v roce 1753. Tento rok můžeme považovat za rok zrození tzv. teorie pramenů (Urkundenhypothese).

Roku 1753 totiž pařížský lékař a fyzik Jean Astruc, katolík, vydal v Bruselu anonymně spis apologetické povahy, který nazval *Conjectures sur les Memoires Origineaux, dont il paraît que Moïse s'est servi pour composer le Livre de la Genese*. Jean Astruc napsal svůj spis na podporu katolické víry, kterou chce bránit proti kritickým názorům 17. století, například Spinozovým. Ve spise své názory předem odvolává, kdyby katolické víře odporovaly. Astruc tedy přichází s tímto názorem: Mojžíš je autorem Pentateuchu, a to v následujícím smyslu. Poslední

---

⁶⁹ Např. Gn 2,11; 14,14; 35,21.

⁷⁰ Viz 2 Král 17,27n.

čtyři knihy Pentateuchu jsou přímo dílem Mojžíšovým, zatímco knihu Genesis a počáteční kapitoly Exodu Mojžíš sestavil ze čtyř starých písemných památek. Tyto čtyři prameny rozlišuje Astruc takto:

- první pramen užívá pro označení Boha slovo אֱלֹהִים
- druhý pramen užívá Boží jméno יְהוָה
- třetí pramen obsahuje pouze Gn 7,20.23.24 a sloužil jako jakési opakování
- čtvrtý pramen neužívá Boží jméno יְהוָה ani אֱלֹהִים, obsahuje ponejvíce rodokmeny či údaje o rodinných svazcích některých osob z Genese⁷¹.

Tyto prameny se kromě odlišného užívání Božích jmen liší rovněž stylisticky nebo tím, že o jedné události přinášejí různá podání. Podle Astruca Mojžíš tyto čtyři prameny sepsal vedle sebe do čtyř sloupců, avšak při pozdějším opisování bylo vše sepsáno do jednolitého textu, a tak vznikla dnešní kniha Genesis, v níž jsou tyto prameny promíchány.

V Astrucových myšlenkách, které zpočátku zůstaly nepovšimnuty, později pokračoval Johann Eichhorn (+ 1827), jemuž se podařilo Astrucovu hypotézu zpopularizovat v Německu. V letech 1780 – 1783 vycházejí tři vydání jeho knihy *Einleitung in's Alte Testament*, ve které sám Astrucovy myšlenky dále rozvíjí. Stejně jako Astruc považuje Genesi za knihu sestavenou Mojžíšem z pramene jahvistického, elohistického a dalších menších vsuvek, avšak Eichhorn mnohé části považované Astrucem za dílo jahvisty přisuzuje elohistovi.

Na pramenné teorii dále pracoval Karl David Ilgen (+ 1834), jemuž vyšla r. 1798 v Halle kniha s názvem *Die Urkunden des jerusalemischen Tempelarchivs in ihrer Urgestalt*. Ilgen se nevyjadřuje, zda byl podle něj redaktorem Genese Mojžíš, nebo někdo jiný. Je však podle něj zcela

---

⁷¹ Patří do něj těchto devět úryvků: Gn 14; 19,29-38; 22,20-24; 25,12-18; 26,34-35; 28,6-9; 34; 35,28-29; 36.

jasné, že Genese nemá jednoho autora. Podle Ilgena se skládá ze sedmnácti pramenů, které pocházejí od tří autorů. Deset pramenů, které užívají pro Boha označení אֱלֹהִים , přisuzuje Ilgen tzv. prvnímu elohistovi, pět pramenů, které používají totéž označení, přisuzuje tzv. druhému elohistovi a dva prameny, užívající Boží jméno יְהוָה přisuzuje jahvistovi.

Ilgenův posun tedy spočívá v rozdělení elohisty na dva autory. Jím přidáný druhý elohista se od prvního liší tím, že je svým slohem podobnější jahvistovi. Ilgen tvrdil, že jednotlivé prameny lze rozpoznat velmi snadno, avšak při jejich rozdělování značně svévolně měnil v biblickém textu celé fráze, dokonce i samotná Boží jména, podle vlastní potřeby a toto „opravování chyb opisovačů“ označil za úkol kritiky⁷².

Opačný názor, totiž že jednotlivé prameny lze od sebe odlišit velice těžko, zastával C. P. Gramberg ve své knize vydané r. 1828 v Lipsku s názvem *Libri Geneseos secundum fontes rite dignoscendos adumbratio nova*. Podle něj redaktor Genese skládal text ze dvou pramenů – jahvistického a elohistického, avšak zejména v poslední třetině knihy použil ústní podání a sám takto text doplnil.

5.3 Teorie fragmentů

Na základě Astrucovy identifikace pramenů v Genesi vypracoval skotský katolický kněz Alexander Geddes (+ 1802) v letech 1792 – 1800 tzv. teorii fragmentů (Fragmentenhypothese). Podle Geddese byla nejen kniha Genesis, ale celý Pentateuch složen ne z několika dlouhých pramenů, nýbrž z velkého počtu krátkých fragmentů, které pocházely z různé doby a vznikly v různých prostředích, totiž jahvistickém a

---

⁷² Viz o tom Jan HEJČL, *Pentateuch*, Časopis katolického duchovenstva, ed. Fr. Krásl, Fr. Kryštůfek, Jos. Tumpach, Ant. Podlaha, roč. 47, 1906, s. 40.

elohistickém. Obsahem těchto fragmentů byly např. různé rodokmeny, krátké příběhy, zákony apod.

Teorii fragmentů přijal a dále rozpracoval Johan S. Vater (+ 1826) ve svém *Commentar über den Pentateuch*, Halle 1802 – 1805. Vater nachází jen v Genesi třicet devět fragmentů, které lze podle něj dobře rozeznat a které lze rozdělit do dvou hlavních skupin podle používání Božího jména. Podobně postupoval u dalších knih Pentateuchu.

Dalším zastáncem teorie fragmentů byl Wilhelm M. L. De Wette (1780 – 1849). Za osobitý přínos jeho knihy *Beiträge zur Einleitung in das Alte Testament* z r. 1807 lze považovat jeho tvrzení, že většina právnických textů je poměrně mladého původu. Ve své disertační práci z roku 1805 navíc identifikoval knihu nalezenou v chrámě za krále Josiáše s ranou verzí Deuteronomia. Ač nebyl první, kdo postřehl souvislosti mezi Deuteronomiem a Josiášovými reformami, přece jakožto první začal vyvozovat závěry, že vznik knihy Deuteronomium spadá do sedmého století př. Kr. a že Deuteronomium je nejmladším celkem Pentateuchu.

5.4 Doplnková teorie

Doplňková teorie (Ergänzungshypothese) navazuje na starou domněnku, že základem Pentateuchu je jeden hlavní pramen (Grundschrift), k němuž byly postupem času přidány pozdější doplňky od jednoho či více autorů. Tento názor existoval, jak jsme viděli, již před Astrucem. Zastánci doplňkové teorie považují za tento hlavní pramen text elohisty. Již Astruc totiž tvrdil, že tento pramen je nejdelší a tvoří téměř celý obsah Genese. Navíc elohistický pramen tvoří po odloučení ostatních pramenů samostatný souvislý celek, což ovšem o ostatních pramenech nelze říci.

K tomuto názoru se přiklonil již zmiňovaný Wilhelm De Wette, Friedrich Tuch či Herman Hupfeld. Podle Hupfelda⁷³ byl jahvistický pramen původně také celistvé dílo jako pramen elohistický. Jelikož vznikl v jiném prostředí, neshodoval se však v některých věcech s pramenem elohistickým. Redaktor pak posupoval tím způsobem, že vzal jako základ pramen elohistický a k němu doplňoval z jahvistického pramene to, co v elohistickém chybělo. To, co by však bylo pouhým opakováním, vynechal, a tak se stalo, že se většina jahvistického pramene ztratila a jeho zbytky již nevytvářejí jednotný celek. V podobném smyslu se vyslovil také Friedrich Bleek⁷⁴, který vytrval jako zastánce této teorie i poté, co od ní někteří její významní představitelé odstoupili.

Důležité rozpracování doplňkové teorie přinesl A. Knobel ve svém díle *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament Genesis – Josua* vydávaném v Lipsku v letech 1852 – 1861. Podle Knobela tvoří Pentateuch jeden celek s knihou Jozue. Tento celek byl analogicky pojmenován Hexateuch. Podle Knobela probíhal vznik Hexateuchu zhruba následujícím způsobem:

- jeho hlavním pramenem (Grundschrift) je spis elohisty, který sepsal neznámý kněz v době rané monarchie, ještě za Saula, jakožto obranu teokratického zřízení. Spis zahrnoval dobu od stvoření do Jozuovy smrti a obsahoval kromě výpravných částí také zákony, zejména kněžské. Jeho autor čerpal z ústní tradice i ze starších písemných památek⁷⁵
- za Davidova panování byla sepsána Kniha Hospodinových bojů
  - סֵפֶר מִלְחָמֹת יְהוָה⁷⁶, která byla rozšířena za krále Josafata

---

⁷³ *Die Quellen der Genesis und die Art ihrer Zusammensetzung*, Berlín 1853.

⁷⁴ *De libri Geneseos origine*, Bonn 1863.

⁷⁵ Takovou památkou měl být např. seznam zastávek Izraelitů na poušti obsažený v Nm 33,1-49.

⁷⁶ Viz Nm 21,14.

- za vlády Šalomouna byla napsána Kniha spravedlivců - סֵפֶר הַיִּשָּׁרִים⁷⁷, která obsahovala také sbírku písní a která byla rozšířena později, počátkem asyrského zajetí
- za vlády krále Ezechiáše připojil redaktor k hlavnímu prameni Knihu Hospodinových bojů a Knihu Hospodinových spravedlivců a výsledný celek sám upravil; tímto redaktorem byl podle Knobela jahvista. Takto vznikly první čtyři knihy Mojžíšovy a kniha Josue
- konečně za krále Josiáše bylo objeveno Deuteronomium a přidáno za čtvrtou knihu Mojžíšovu, a tak vznikl Hexateuch.

Patrně nejvýznačnějším zastáncem doplňkové teorie byl Heinrich Ewald (+ 1875), ač sám později od této teorie upustil. Svou teorii popsal nejprve r. 1831 v *Studien und Kritiken* a poté podrobněji v knize *Geschichte des Volkes Israel bis Christus*, jejíž první vydání vycházelo v letech 1843 – 1859. Historie Hexateuchu podle něj byla takováto:

- Grundschriftem je kniha popisující dějiny světa od jeho stvoření, která vznikla v době Šalomounově a která je dílem elohisty; i tento Grundschrift je však již zpracováním několika starších pramenů: starých fragmentů, pocházejících z Mojžíšovy doby, Mojžíšova životopisu ze 13. století př. Kr., Knihy Hospodinových bojů a Knihy smluv, která obsahovala příběhy o patriarších
- jiný spisovatel, který působil v Severním království v době proroka Eliáše, sepsal části dnešní Gn, Ex a Nm
- na konci 9. století př. Kr. psal v Jižním království jahvista
- v polovině 8. století př. Kr. sestavil v Jižním království redaktor první čtyři knihy Mojžíšovy se závěrem Deuteronomia a knihou Jozue

---

⁷⁷ Viz Joz 10,13.

- k tomuto dílu byla v době asyrského zajetí přidána 26. kapitola Levitiků (o trestu rozptýlení Izraele mezi národy za neposlušnost Hospodinu)
- v době krále Manasse bylo do díla zakomponováno Dt 1 – 32
- nakonec byla v době vlády krále Josiáše přidána 33. kapitola Deuteronomia.

Další, odlišnou rekonstrukci vzniku Hexateuchu bychom našli v díle Eberharda Schradera, které přepracoval a vydal Wilhelm De Wette⁷⁸. Podle něj je Hexateuch dílem čtyř autorů:

- první, analista, který je totožný s „prvním elohistou“ napsal Grundschrift, a to někdy za panování krále Davida; používal ústní i písemné prameny a byl pravděpodobně kněz
- druhý, teokratista, je totožný s „druhým elohistou“, psal v letech 975 – 950 podobné dílo jako analista, ale vypravování dopsal až do krále Davida
- třetí, profetista, totožný s jahvistou, sjednotil v letech 825 – 800 dvě předcházející díla a sám je doplnil
- čtvrtý, deuteronomista, vložil kolem roku 630 do hexateuchu Deuteronomium a celé dílo dokončil.

5.5 Nová pramenná teorie

Za otce nové pramenné teorie, která bývá označována také jako evoluční teorie (Entwickelunghypothese), považují někteří autoři již Hermana Hupfelda⁷⁹. Od starší pramenné teorie se liší hlavně mnohem více racionalistickým přístupem, který posléze vedl až k evolucionismu a snaze vysvětlit vznik Písma působením čistě přirozených sil a k vyloučení čehokoliv nadpřirozeného.

---

⁷⁸ Auflage bearbeitet von Eberhard Schrader, poslední, 7. vydání vyšlo v Berlíně již po smrti De Wette, r. 1852.

⁷⁹ Např. J. D. DOUGLAS, Op. cit., s. 760.

Pro označování pramenů začaly být užívány tyto zkratky:

P – (Priester Codex) tzv. první elohista

E – tzv. druhý elohista

J – jahvista

D – deuteronomista

R – redaktor

Na počátku nové pramenné teorie stálo zpochybnění do té doby obecně přijímaného názoru, že nejstarším pramenem Pentateuchu (Hexateuchu) je P. Tuto pochybnost vyřkl r. 1835 J. George v knize *Die älteren jüdischen Feste mit einer Kritik der Gesetzgebung des Pentateuchs*, kde vyslovuje domněnku, že nejstarší částí Pentateuchu je Deuteronomium, které pochází z doby krále Josiáše.

Člověkem, který výrazně přispěl k pozdějšímu téměř obecnému přijetí nové pramenné teorie, byl Karl Heinrich Graf. Byl žákem Edvarda Reusse, který po r. 1834 začal při svých přednáškách prezentovat názor, podle nějž jsou proroci starší než Zákon.

Graf vydal roku 1866 v Lipsku své stěžejní dílo *Die geschichtlichen Bücher des Alten Testamentes*, ve kterém se snažil dokázat, že do starších částí Pentateuchu byly až úplně naposledy vloženy legislativní části, které tvoří P. Tyto části podle něj pocházejí z doby babylonského zajetí. Ve svém pozdějším díle *Die sogenannte Grundschrift des Pentateuchs* z r. 1869 uznává, že legislativní části jsou neoddělitelné od výpravných částí, v nichž jsou zakomponovány, a obojí datuje až po babylonském zajetí.

Dílo nizozemského kritika Abrahama Keunena *De Godsdienst van Israël* vydané v Haarlemu v letech 1869 – 1870 pak zajistilo přijetí názoru, podle nějž vznikly prameny Pentateuchu v tomto chronologickém pořadí: J, E, D, P. Tím bylo vše připraveno pro příchod čelného představitele nové pramenné teorie Julia Wellhausena.

Julius Wellhausen (1844 – 1918) dal ve svých dílech nové pramenné teorii „nejpřesvědčivější a nejpobulárnější podobu“⁸⁰. V roce 1878 vyšlo jeho dílo *Geschichte Israels*, které ve druhém až pátém vydání neslo název *Prolegomena zur Geschichte Israels*. Roku 1889 vydal v Berlíně *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments* a dále téhož roku *Zweiter Druck mit Nachträgen*. V devadesátých letech pak ještě vyšla ve třech vydáních kniha nazvaná *Israelitische und jüdische Geschichte*.

Teorie zastávaná Wellhausenem a jeho školou se neomezuje na pouhou analýzu jednotlivých pramenů. Důležité je propojení této analýzy s evolučním pohledem na vývoj Izraele a jeho náboženství. To se podle Wellhausena přirozeně vyvíjelo od jednoduchých domácích obětí až ke složitým obřadním předpisům knihy Levitikus. Podobně se vyvíjel v Izraeli pojem Boha od animismu a polytheismu až ke konečnému přísnému monotheismu posledních proroků. Vznik Pentateuchu podle Wellhausenovy školy lze zjednodušeně popsat následujícím způsobem:

- nejstarším pramenem je J; toto jahvistovo vyprávění bylo sepsáno někdy počátkem monarchie, asi v letech 950 – 850 př. Kr. v Judsku; J užívá Božího jména יהוה, pro osobní zájmeno 1. osoby j. č. většinou užívá delšího tvaru אנכי, místo označení Horeb raději užívá Sinaj; obvyklá je lidová etymologie, mnoho antropopathismů a antropomorfismů u Boha, který se zjevuje v lidské podobě, rozmlouvá s lidmi, a přitom neztrácí svou vznešenost; do tohoto dokumentu patří živá a prostá vyprávění o patriarších, která nijak nezakrývají ani jejich chyby; celkově je J vynikajícím literárním dílem srovnatelným s Homérovou Iljadou
- spis elohisty (E) je asi o sto let mladší, tedy z let 850 – 750 př. Kr., a pochází z prostředí Severního království; výraznou roli zde proto hraje Josef, praotec nejvýznamnějšího severního kmene Efrajim a kmene Manasses; místo antropomorfismů

---

⁸⁰ J. D. DOUGLAS, Op. cit., s. 761.

používá E Boží zjevení skrze sny nebo anděly; E se více soustřeďuje na náboženské a mravní otázky (viz např. příběh o obětování Izáka), chyby praotců se snaží odůvodňovat

- kolem roku 650 př. Kr. sloučil redaktor (R) obě památky do jednoho celku označovaného JE; tento celek je některými autory nazýván Jehovistická památka⁸¹
- za vlády krále Josiáše, před rokem 621 vznikl pramen D čili deuteronomistický dokument, který odpovídá dnešnímu Dt kap. 5 – 26; jelikož existuje mnoho styčných bodů mezi D a Josiášovou reformou (centralisace bohoslužby, přísný zákaz uctívání cizích bohů, mnoho shodných termínů...), ztotožňuje se podle této hypotézy D s Josiášovou Knihou zákona⁸²; D silně využívá tzv. teologii náboženského pragmatismu, tedy bude-li Izrael poslušen Hospodinových přikázání, dojde požehnání, nebude-li, bude trestán; velký důraz klade D na sociální spravedlnost, jejíž porušování Bůh trestá; literárně je D útvar spíše homiletický než výpravný, jeho dikce je velmi působivá, až strhující
- někdy mezi roky 600 – 550 spojil druhý redaktor (R^D) dokument JE s dokumentem D, avšak ne pouze mechanicky, nýbrž tak, že JE místy dostal deuteronomistické zbarvení
- nejmladší část Pentateuchu, kněžský zákoník (P), který vznikl přibližně v letech 500 – 450, v sobě sloučil různé zákony a zvyklosti Izraele a uzpůsobil je pro použití v poexilové době; P se vyznačuje právní a rituální složitostí, která kontrastuje s jednoduchostí obřadů popisovaných např. v Sd, shromažďuje množství detailních popisů (stánek, archa, kněžská roucha...), rodokmeny a pouze minimum příběhů; účelem P je zdůraznit Boží svatost a transcendentnost a nutnost očištění člověka pro styk s Bohem; pro osobní zájmeno 1. osoby j. č. užívá kratší tvar יְיָ; P obsahuje dnešní Ex 25 – 40, celý Levitikus a Nm 1 – 20, 15 – 19, 25 – 36

---

⁸¹ Viz Jan HEJČL, Op. cit., s. 264.

⁸² Viz 2 Král 22,3 – 23,25.

- kolem roku 400 př. Kr. vzal třetí redaktor (R^P) text P a zakomponoval do něj velmi dobrým způsobem památku JED, čímž byl Pentateuch zhruba hotov
- k Pentateuchu byly ještě přidávány doplňky a opravy, a to asi do 2. století př. Kr., kdy se jeho text definitivně ustálil.

Takto zhruba vypadal vznik Pentateuchu podle Wellhausenovy školy, v podrobnostech se názory jednotlivých kritiků rozcházejí⁸³. Pro Wellhausenovu školu je však typický, jak jsme již poznamenali, přísný racionalismus, který se opírá o Hegelův pohled na dějiny, jež jsou nutným vývojem od méně dokonalého k dokonalejšímu. Zázrakům se nepřipisuje historická hodnota, neexistuje skutečné proroctví (tedy předpověď budoucí události na základě zvláštního nadpřirozeného zjevení), jen „prophetia ex eventu“, příběhy o stvoření, ráji, potopě apod. jsou pouze mýty srovnatelné s mýty ostatních národů, které nelze považovat za skutečné dějinné události.

Náboženský vývoj Izraele pak podle Wellhausenovy školy vypadal zhruba takto: V předmojžíšské době se víra Izraelitů nelišila od víry okolních národů. Izraelité měli přírodní náboženství, uctívali hvězdy, přírodní síly, duchy předků. Boží zjevení praotcům nejsou historické události. Za Mojžíše se již izraelské náboženství dostalo k vyšší formě – úctě národního Boha יהוה. Mojžíšova historicita se většinou nepopírá, byl to vůdce Izraelitů, který se při svých činech postavil do role vykonavatele vůle národního Boha, podobně jako to činili králové jiných národů. Se zákony obsaženými v Pentateuchu však nemá žádnou spojitost, rozhodně není zákonodárcem, maximálně dal Izraelitům několik jednoduchých mravních principů (desatero). Na dopracování se Izraele k ještě vyšší formě náboženství – monotheismu – měli největší podíl proroci. Upevněná kněžská hierarchie po zajištění však již prorocké činnosti příliš prostoru nedávala, a proto v této době vznikají převážně texty legalistické, obětní řády apod.

---

⁸³ Např. v dataci vzniku dokumentů Kleinert posouvá vznik Deuteronomia až do doby soudců a P do doby královské (*Das Deuteronomium und der Deuteronomiker*, Lipsko 1872), podobný názor zastával také Bredenkamp, Ryssel a Giesebrecht.

Wellhausenova pramenná teorie byla dále modifikována a rozpracovávána dalšími protestantskými kritiky. Za zmínku stojí Rudolf Kittel, editor hebrejské Bible, který rozděljuje pramen P na dva díly. Starší část P (Lv 17 – 26) nazývá *vordeuteronomisch* a mladší, která obsahuje zbytek P, nazývá *nachdeuteronomisch*. Také tato část mohla podle Kittela vzniknout ještě před zajetím.

Postupně začalo docházet ke stále většímu drobení pramenů a určování nových redakcí a přepracování. Rudolf Smend⁸⁴ rozděljuje spis J na J¹ a J², Julian Morgenstern přinesl objev tzv. Kénijského dokumentu, který se zabýval životopisem Mojžíše a vztahem mezi Izraelity a Kénijci⁸⁵, Robert Pfeiffer našel Edomský (Seirský) dokument (S)⁸⁶, Georg Fohrer pak Nomádký pramen⁸⁷.

Další kritici Wellhausenovy školy pokračovali v dělení pramenů, takže mnohdy každá sebemenší stylová či slovní odlišnost pro ně znamenala nový pramen, což vedlo k naprosté atomizaci Pentateuchu. Tak například Bruno Baentsch⁸⁸ našel v dokumentu P sedm pramenů, z nichž každý prošel redakcí, některé dokonce dvakrát. K zaznamenání vývoje a postupného skládání těchto pramenů musel Baentsch použít celou „písmenkovou polévku algebraických značek“⁸⁹.

V podobné atomizační tendenci pokračovaly také práce dalších kritiků, např. C. A. Simpsona⁹⁰, což vedlo nakonec k tomu, že se pramenná teorie stala značně sterilní a kritikové začali věnovat pozornost jiným věcem, než jen stále podrobnějšímu rozdělování veršů do nových pramenů.

---

⁸⁴ *Die Erzählung des Hexateuch auf ihre Quellen untersucht*, Berlín 1912.

⁸⁵ *Hebrew Union College Annual* 4 (1927), s. 1 – 138.

⁸⁶ *A Non-Israelite Source of the Book of Genesis*, in *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 48 (1930), s. 66 – 73.

⁸⁷ *Überlieferung und Geschichte des Exodus*, Berlín 1964.

⁸⁸ *Exodus-Leviticus-Numeri*, Göttingen 1903.

⁸⁹ Joseph BLENKINSOPP, *The Pentateuch*, London 1992, s. 14.

⁹⁰ *The Early Traditions of Israel: a Critical Analysis of the Pre-Deuteronomic Narrative of the Hexateuch*, Oxford 1948.

Mnohé teze pramenné teorie jsou dodnes prakticky všeobecně přijímány, ačkoliv v poněkud pozměněné podobě. Má se za to, že za vznikem každého pramene stojí celá škola, ne jen jeden autor, někteří biblisté opět považují příběhy o praotcích za autentické, protože archeologické výzkumy potvrdily správnost popisu dobového pozadí apod. Každopádně jsou dnešní podoby pramenné teorie značně rozmanité a stalo se zřejmým, že její budoucnost nemůže spočívat již jen v nekonečném studiu jednotlivých veršů a přidělování jejich částí různým pramenům.

5.6 Kritika formy

Zakladatelem nového přístupu ke kritice Pentateuchu se stal Hermann Gunkel (1852 – 1932), který své názory předložil v komentáři k první knize Mojžíšově nazvaném *Genesis*, jehož první vydání vyšlo roku 1901 v Göttingenu. Gunkel se nesoustředil na analýzu pramenů, jejichž existenci však nepopíral, ale na kritiku formy, na příběhy obsažené v Pentateuchu, zejména na příběhy o praotcích. Základním předpokladem jeho teorie je, že příběhy, dříve než byly zapsány, dlouho kolovaly v ústní tradici. Příběhy obsažené v *Genesis* charakterizoval jakožto literární útvar nazývaný *sága*. Jeho přínos spočívá v odklonu od chladného analytického přístupu, který nebyl schopen ocenit krásu biblických vyprávění, k nalézání literárních vlastností těchto útvarů.

Gunkel inspiroval skupinu skandinávských teologů, kteří začali dávat přednost studiu ústních tradic před rozváděním pramenné teorie. K nim patří na prvním místě Johannes Pedersen, který ve svém příspěvku *Passahfest und Passahlegende* uveřejněném roku 1934 v *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* označil Exodus 1 – 15 jakožto zápis kultického recitálu vytvořeného pro svátek židovského Pesachu. Tento vědec roku 1931 formálně odmítl pramennou teorii.

Dalším biblistou, který dále pokračoval v Gunkelových myšlenkách, byl Ivan Engnell. Engnell tvrdil, že Pentateuch není kompilací dokumentů, nýbrž že vznikl sloučením ústních tradic sesbíraných ve dvou okruzích: tzv. okruhu K (obsahoval dnešní Gn, Ex, Lv, Nm) a okruhu D (obsahoval tradice uchované v dnešním Dt, Joz, Sd, Sam, Král). Tyto tradice byly podle Engnella sepsány po babylonském zajetí. Přístup Wellhausenovy školy kritizoval za její tendenci vykládat semitské texty z pohledu západního racionalistického myšlení, bez valné znalosti semitské psychologie.

Jedním z nejvýznamnějších zastánců kritiky forem, podle některých dokonce nejvýznamnějším odborníkem na Starý zákon ve dvacátém století⁹¹, byl Gerhard von Rad. V eseji *The Form-Critical Problem of the Hexateuch* z roku 1938 von Rad předkládá své přesvědčení, že kritika zastávající pramennou teorii již dospěla do mrtvého bodu. Navrhuje proto zaměřit pozornost na konečnou podobu Hexateuchu, která je podle něj značně rozšířenou podobou původního krátkého a jednoduchého kréda. Toto „historické krédo“ se ve své nejcistší a nejpůvodnější podobě nachází v Dt 26,5-9. Jedná se o liturgickou formuli, kterou pronášel izraelský zemědělec, když přicházel obětovat prvotiny své úrody:

Bludným Syrem byl otec můj, i sestoupil do Egypta a byl tam v nepatrném počtu cizincem, vzrostl však v národ veliký, silný, nescíslný. Když nás Egypťané trápili a sužovali ukládajíce nám přetěžká břemena, volali jsme k Hospodinu, Bohu otců našich; i vyslyšel nás, shlédl na naše ponížení, námahy a svízele naše, vyvedl nás z Egypta rukou silnou a ramenem vztaženým, za hrozného strachu, znamení a zázrakův, uvedl nás na toto místo a dal nám zemi oplývající mlékem a medem.

Toto krédo se odráží také v dalších podobných místech Hexateuchu⁹² a, poněkud přestylizované, také v některých žalmech⁹³.

---

⁹¹ Joseph BLENKINSOPP, Op. cit., s. 16.

⁹² Např. Dt 6,20-24; Joz 24,2-13.

Podle von Rada se však tento „Hexateuch v kostce“, jak krédo trefně nazývá, týká pouze sestoupení praotců do Egypta, exodu a obsazení zaslíbené země, avšak neříká již nic o sinajském zákonodárství. Toto opomenutí pak může být vysvětleno pouze tím, že Sinaj a jeho zákony patří ke zcela odlišnému prameni tradice. Svou teorii von Rad přivádí k závěru, podle něž tradice exodu a obsazení zaslíbené země pochází od svátku týdnů, který má původ v Galgale v době soudců, zatímco sinajská tradice je spjata se Sichemem a svátkem stánků. Tyto tradice byly sjednoceny jahvistou v době jednotného království a jahvista rovněž připojil pradějiny (Gn 1 – 11) jakožto předmluvu celého díla.

V myšlenkách von Rada pokračoval Martin Noth, který rovněž považoval za rozhodující pro původ Pentateuchu kult konaný v období před vytvořením království, v době kmenového svazu. Ve svém díle *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, vydaném v Tübingenu roku 1943, Noth přichází s myšlenkou, že Deuteronomium, kromě některých částí kapitol 31 – 34, bylo sepsáno jakožto úvod k Předním prorokům⁹⁴. Odděluje ho tedy proto od prvních čtyř knih Pentateuchu, které popisují dějiny původu světa a Izraele. Ve své další knize *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch* pak název Pentateuch kromě titulu knihy prakticky nepoužívá a všude hovoří o Tetrateuchu. Při objasňování jeho vzniku věnuje největší prostor vývoji tradic před ustavením království. Tyto tradice byly podle Notha velmi prostorově omezené, rozvíjely se při jednotlivých svatyních. Postupem času byly spojeny okolo pěti hlavních témat:

- vyvedení z Egypta
- osídlení zaslíbené země
- slib daný patriarchům
- putování po poušti
- zjevení na Sinaji

---

⁹³ Žl 77 (78); 104 (105); 134 (135); 135 (136).

⁹⁴ Tedy knihám Joz, Sd, Sam a Král.

Podle Notha mohly být tyto tradice zapsány již velmi brzy. V každém případě však představují poklady velmi staré ústní tradice. Ve svém postoji, že tradice byly sloučeny a fixovány v situaci, která odpovídá kmenovému svazu a jeho kultickému prostředí, se přibližuje von Radovi a jeho teorii o vzniku Hexateuchu z kultického kréda.

Blenkinsopp vhodně poznamenává⁹⁵, že je dosti kuriózní skutečností, že ani von Rad, který pracoval s pojmem Hexateuch, ani Noth, který pracoval s Tetrateuchem, nepovažovali za nutné vypořádat se s faktem, že v reálu se před námi nenachází ani Hexateuch ani Tetrateuch, nýbrž Pentateuch.

Po druhé světové válce situace opět poněkud ustrnula. Prakticky všechny biblické úvody pocházející z této doby pouze předkládají pramennou teorii jakožto obecně přijatý konsensus. Například úvod do Starého zákona od Otta Eissfeldta⁹⁶, jehož třetí vydání vyšlo v roce 1966, je prakticky identický se svým prvním vydáním z roku 1934.

Jakési oživení přišlo opět v sedmdesátých letech. Mnoho diskusí rozvířily např. práce heidelbergského profesora Rolfa Rendtorffa⁹⁷. Rendtorff byl nejprve zastáncem pramenné teorie, avšak od sklonku šedesátých let se začal přiklánět k názoru, že práce von Rada a Notha, s kterými se ztotožnil, jsou s touto teorií neslučitelné. Podle Rendtorffa zabránila von Radovi a Nothovi jejich loajálnost k Wellhausenovi, aby ze svých prací nevyvodili logické závěry. Pentateuch totiž vznikl tak, že z malých částek vzrůstaly větší útvary předávané ústní tradicí až do konečné podoby díla. Zde však již není místo pro nějaké hypotetické písemné prameny, o kterých navíc v Bibli nikde není ani zmínka. Tradice pak podle Rendtorffa dostaly písemnou podobu až ve svém konečném stadiu. Neexistují tedy žádné souvislé prameny napsané před zjetím, které by odpovídaly wellhausenovskému J a E. Genesis 1 – 11

---

⁹⁵ Joseph BLENKINSOPP, Op.cit., s. 17.

⁹⁶ Otto EISSFELDT, *The Old Testament. An Introduction*, Oxford 1966.

⁹⁷ Např. jeho příspěvek na setkání Společnosti pro studium Starého zákona r. 1974 v Edinburghu, nebo *Die überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch*, Berlín 1977.

má prý zcela odlišný literární charakter než Genesis 12 – 50 a není mezi nimi žádné vnitřní spojení. Podobně není nutná spojitost mezi vyjitím z Egypta a příběhy o praotcích, ani mezi dalšími vyprávěními v knihách Pentateuchu. První spojení těchto tradic vytvořil až redaktor Deuteronomia. Po zjetí připouští Rendtorff ještě kněžskou revizi díla s přidáním některých prvků, avšak oproti wellhausenovskému pohledu je tato revize značně omezena.

Rendtorffovy myšlenky jsou jistě velice podnětné a přinesly nesporné oživení do strnulé situace padesátých a šedesátých let. Jeho náhled podnítl mnoho diskusí o vztahu mezi různými výpravními útvary a celkovou logikou vyprávění Pentateuchu, které nás provází vznikem Izraele jakožto národa, který je tvořen dvanácti kmeny. Zůstává však otázkou, jestli jsou jednotlivé výpravné útvary skutečně tak odlišné a oddělitelné, jak se Rendtorff domnívá, jestli vyprávění o vysvobození z Egypta nepředpokládá vysvětlení toho, jak se Izrael do Egypta dostal a co dělal, když byl z Egypta vysvobozen, jestli je Pentateuch ve svém dnešním rozsahu skutečně dílem deuteronomisty a ne až kněžské školy po babylonském zjetí atd.

6. REAKCE NA HISTORICKO-KRITICKÝ PŘÍSTUP

6.1 *Reakce v protestantském prostředí*

V protestantském prostředí, ve kterém historicko-kritický přístup bádání o původu Pentateuchu de facto vznikl a dosáhl širokého přijetí, se rovněž setkal s prvními pokusy obhájit tradiční pohled na vznik a celistvost tohoto díla. V čele konzervativních protestantských biblistů stál nejprve E. W. Hengstenberg, profesor na berlínské univerzitě⁹⁸, s ním spolupracoval O. Christoph Hävernick⁹⁹ a Karl Friedrich Keil¹⁰⁰. Po úspěchu Wellhausenovy teorie pokračoval v obhajobě konzervativních pozic W. H. Green a ve dvacátém století James Orr, R. D. Wilson, G. Ch. Aalders či O. T. Allis.

Postup konzervativců se soustředil zejména na napadání věrohodnosti jednotlivých tvrzení kritiky. Používání rozdílných Božích jmen – hlavní předpoklad pro rozlišení pramenů – byl zpochybněn ve čtyřech bodech¹⁰¹:

- v používání Božích jmen v rukopisech řecké Septuaginty je mnohem větší volnost a rozmanitost než v rukopisech masoretského textu, ze kterého kritika vychází, nelze tudíž doložit, jak vypadalo původní užívání těchto jmen
- v Koránu rovněž některé súry užívají pro Boha jméno Alláh, zatímco jiné užívají jméno Rab a přitom nebylo prokázáno, že by byl Korán složen z různých pramenů
- v Pentateuchu se Boží jména často vyskytují pospolu – ve spojení יהוה אלהים, což pro pramennou teorii znamená vážný

⁹⁸ *Beiträge zur Einleitung ins Alte Testament*, Berlin 1831 – 1839.

⁹⁹ *Handbuch der historisch-kritischen Einleitung in das Alte Testament*, 1839 – 1854.

¹⁰⁰ *Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen und apokryphischen Schriften des Alten Testaments*, 1853.

¹⁰¹ Srov. J. D. DOUGLAS, Op. cit., s. 762.

problém; v Septuagintě se toto spojení navíc objevuje ještě častěji

- používání různých Božích jmen může být zdůvodněno snahou autora vyjádřit určité Boží vlastnosti spojené s těmito jmény; např. mluví-li se o Bohu jakožto o Stvořiteli a Pánu celého vesmíru (Gn 1,1 – 2,3), užívá autor jména אֱלֹהִים, mluví-li se o Bohu, který přichází navázat s člověkem osobní vztah, mluví k němu a přibližuje se k němu, užívá vlastní Boží jméno יְהוָה¹⁰².

Konzervativci dále začali zpochybňovat věrohodnost tvrzení, že mezi jednotlivými prameny existuje stylová různost. Z příběhů Pentateuchu nelze vypracovat přehled slovní zásoby pro případné prameny, protože látka obsažená v Pentateuchu není dostatečně obsáhlá, aby něco takového umožňovala. Autor je slovně i stylově omezen předmětem, který podává. Napaden byl postup, podle nějž se „netypická“ slova obsažená v nějakém prameni jednoduše přisoudí

---

¹⁰² Podobný názor zastávají rovněž konzervativní judaisté. Velmi zajímavý výklad podává rabi Menachem Leibtag:

„Přirozeně nemůžeme přijmout tvrzení biblických kritiků, že tyto dva příběhy (tzn. dvě zprávy o stvoření na začátku Genese) jsou odrazem dvou různých tradic. My věříme tomu, že celá Tóra byla dána Bohem na hoře Sinaj, tzn. že pochází z jednoho zdroje. Proto soudíme, že tento způsob prezentace je záměrný a měl by obsahovat nějaké prorocké poselství.“

„V příběhu A je na prvním místě nebe, pak země; v příběhu B je tomu naopak. To ukazuje na odlišný úhel pohledu. Příběh A popisuje strukturovaný vývoj stvoření od jednoduššího ke složitějšímu, vrcholící člověkem. V příběhu B je člověk na prvním místě, ostatní stvoření je definováno podle toho, jaký má vztah k člověku.

A: Člověk si má podmanit svět a panovat, je mu dáno bezpodmínečné požehnání, aby se plodil a množil. Člověk byl stvořen jako muž a žena, kteří jsou tedy zcela rovnoprávní.

B: Člověk má za úkol pracovat a střežit. Dostává zákaz a příkázání. Je zde ustanoveno manželství, vztah mezi mužem a ženou je strukturovaný, vyjadřuje jejich rozdílné úlohy.

Příběh A lze chápat jako popis přirozeného světa a procesů v něm probíhajících. Bůh (אלהים, *Elohim*) je tvůrce a pán světa, člověk je součástí stvoření.

Příběh B vyjadřuje, že Bůh má k člověku zvláštní vztah: dává mu úkoly, volá jej k zodpovědnosti, stává mu hranice. Boží jméno použité v tomto případě je יהוה (j-h-v-h, Hospodin). Toto slovo je odvozeno od slovesa „být“ a vyjadřuje mj. fakt, že člověk může zakusit Boží přítomnost a nacházet k Bohu osobní vztah.

Příběh A popisuje přirozený svět, příběh B duchovní svět. Příběh A vyjadřuje univerzálnost – týká se všech stejně, celého stvoření. Příběh B vyjadřuje zvláštnost – linie Božího vztahu k člověku pokračuje v rodopisu Abrahama a v dějinách Izraele až po dnešní dobu.“

redaktorovi. Tím se pak vytvoří laciný prostředek, jak se vypořádat se skutečnostmi, které teorii neodpovídají.

Konzervativci se dále snažili zpochybnit další argument v rukou kritiky: výskyt zdvojených vyprávění neboli dublet. Podle zastánců pramenné teorie jsou právě zdvojená vyprávění jasným odkazem na existenci různých pramenů. Konzervativci¹⁰³ proti tomu namítali, že tento závěr je ukvapený. V semitské literatuře je totiž opakování běžným prostředkem pro zdůraznění určité myšlenky, má čtenáře zaujmout a koncentrovat jeho pozornost. Jiným vysvětlením pro opakování některých vyprávění je podle dalších konzervativních biblistů¹⁰⁴ liturgické užívání některých výpravných i právních textů.

Protestantští konzervativci se ve svých pracích většinou prostě snažili vyvracet jednotlivé argumenty a tvrzení kritiky. Jejich díla často postrádala nějakou vlastní tvůrčí myšlenku, byla spíše pojatá polemicky, až negativisticky. Příčinou tohoto stanoviska snad bylo jejich přísné trvání na principu „sola Scriptura“ jakožto na základním předpokladu celé teologie. Tento nekompromisní postoj byl doslova nepřátelský k čemukoliv, co by mohlo být nazýváno „tradice“, neboť tradice byla považována za pouze lidské dodatky, které jen narušují Slovo Boží.

Pojem inspirace se pak u mnoha konzervativních protestantů velice přiblížil představě jakéhosi „diktátu z nebe“, který by pochopitelně vylučoval nežádoucí vývoj svatých knih a kánonu, neboť tento vývoj je bez tradice nemyslitelný. Podobné názory, které zastávají téměř vlastnoruční Mojžíšovo autorství Pentateuchu, či představy o jaksi automatickém, byť blíže nespecifikovaném, vzniku kánonu posvátných knih, bez sebemenší role tradice, církevní autority či čehokoliv podobného, jsou dnes živé v některých evangelikálních denominacích, ale také například u Svědků Jehovových.

---

¹⁰³ Zejména G. Ch. AALDERS, *A Short Introduction to the Pentateuch*, 1949; O. T. ALLIS, *The Five Books of Moses*, 1943; J. MUILENBURG, *A Study in Hebrew Rhetoric: Repetition and Style*, in *Vetus Testamentum, Supplementum 1*, 1953.

¹⁰⁴ Např. J. Pedersen.

6.2 *Postoje katolických biblistů*

Katoličtí biblisté zachovávali v pohledu na autorství Pentateuchu spíše opatrnější, neukvapený postoj. V 19. století, když přišla na svět Wellhausenova pramenná teorie, hájili mojžíšský původ Pentateuchu, ne však v absolutním slova smyslu. O pozdějších dodatcích v Pentateuchu patrně nikdo z biblistů nepochyboval, otázkou však zůstávalo, co je obsahem těchto dodatků, z jaké pocházejí doby, zda Mojžíš používal pro své dílo nějaké prameny atd. Názory byly i v katolickém prostředí rozmanité, a to již v dřívějších staletích, jak jsme viděli v předchozí kapitole.

V Německu zaujímala většina katolických biblistů spíše konzervativnější postoje, snad v reakci na nejradikálnější postoje německých protestantských kritiků. K významnějším zastáncům mojžíšského autorství Pentateuchu, byť ne bez pozdějších dodatků, patřil B. Welte, profesor katolické teologické fakulty v Tübingenu¹⁰⁵, Daniel von Haneberg, biskup špýrský¹⁰⁶, Josef Danko, profesor teologie na vídeňské univerzitě¹⁰⁷, Franz Kaulen, profesor v Bonnu¹⁰⁸, či J. Knabenbauer¹⁰⁹. I mezi německými katolickými biblisty však někteří usuzovali na pozdější sepsání Pentateuchu, ačkoliv nezpochybnili mojžíšský původ některých pramenů. Například J. G. Herbst, profesor katolické teologické fakulty v Tübingenu, byl toho názoru, že Pentateuch byl sestaven v době krále Davida z mojžíšských, ale také některých dalších starých písemných památek¹¹⁰, podobné názory zastával též Hummelauer ve svém komentáři ke Genesi, vydaném roku 1901 v Paříži, a několik dalších biblistů.

---

¹⁰⁵ *Nachmosaisches im Pentateuch*, Freiburg 1844.

¹⁰⁶ *Geschichte der biblischen Offenbarung als Einleitung in's alte Testament*, Regensburg 1845.

¹⁰⁷ *Historia revelationis divinae Veteris Testamenti*, Vídeň 1862.

¹⁰⁸ *Einleitung in die heilige Schrift A. und N. Testaments*, Freiburg 1876.

¹⁰⁹ *Der Pentateuch und die Kritik*, 1873.

¹¹⁰ *Historisch-kritische Einleitung in die heiligen Schriften des alten Testaments*, Karlsruhe 1840.

Proti Wellhausenově škole v Německu s úspěchem¹¹¹ vystoupil F. J. Selbst¹¹², J. König¹¹³, innsbrucký profesor jesuita M. Flunck¹¹⁴, Schöpfer-Schlögel¹¹⁵, či Hildebrand Höpfl¹¹⁶.

Z anglických katolických biblistů, kteří v téže době přispívali do diskuse o podobě možíšského autorství Pentateuchu, můžeme zmínit W. Smithe¹¹⁷ nebo G. G. Camerona.

Ve Francii byla katolíky kritika Pentateuchu nejprve prakticky ignorována, až po polovině 19. století se jí katoličtí biblisté začali více věnovat. Zmiňme zde J. Martina¹¹⁸ a F. Vigouroux¹¹⁹. Neopomenutelným francouzským biblistou byl také Loisy, jehož zaobírání se protestantskou kritikou ho postupně dovedlo k zastávání nepřijatelných modernistických názorů a nakonec k rozchodu s Církví. Loisy se sice zabýval více novozákonní kritikou, avšak uplatňoval zde stejné principy jako protestanté v kritice Pentateuchu. Ve své knize *L'evangile et L'eglise*, vydané v Paříži r. 1902, představuje Loisy své myšlenky, podle nichž Ježíš Kristus neměl v úmyslu založit Církev, ustanovit svátosti a zvěstovat nové pravdy víry. To vše se dostavilo až proto, že nepřišla očekávaná parusie a eschatologické království, které hlásal¹²⁰.

Další výraznou osobností mezi francouzskými biblisty byl dominikán Marie-Joseph Lagrange (1855 – 1938), který však vždy zůstal katolické Církvi věrným. Lagrange založil dnes již proslulou biblickou školu v Jerusalemě a také mezinárodní vědecký časopis *Revue biblique*. Jeho cílem bylo povznést katolickou exegesi na takovou úroveň, aby se uměla silnými vědeckými argumenty utkat s evolucionistickým pojetím biblické kritiky, jak fungovala u protestantů, a přitom zůstala věrna katolickému učení o inspiraci. Lagrange se značně věnoval otázce

---

¹¹¹ Viz Jan HEJČL, Op. cit., s. 350.

¹¹² *Zur Orientierung über Methode und Ergebnisse der neuesten Pentateuchkritik*, Mainz 1877, a *Die Bibelwissenschaft des Protestantismus im Kampfe gegen das A. T.*, Mainz 1896.

¹¹³ *Alter und Entstehungsw. des Pentateuchs*, Freiburg 1884.

¹¹⁴ *Die Ergebnisse der negativen Pentateuchkritik*, in *Zeitschrift für kathol. Theologie*, Innsbruck 1885.

¹¹⁵ *Geschichte des Alten Testaments*, Brixen 1902.

¹¹⁶ *Die höhere Bibelkritik*, Paderborn 1902.

¹¹⁷ *The Pentateuch in its authorship*, Dublin 1868.

¹¹⁸ *Introduction à la critique générale de l'Ancient Testamente*, Paris 1887.

¹¹⁹ *Les Livres Saintes et la critique rationaliste, histoire et refutation des objections des incedules contre les Saintes Ecritures*, Paris 1901.

¹²⁰ Viz o tom Tomáš PETRÁČEK, *Marie-Joseph Lagrange, Bible a historická metoda*, Praha 2005, s. 50.

pramenů v Pentateuchu¹²¹, nikdy však nepopřel jeho mojžíšský původ, byť podle něj pochází pouze dosti malá část Pentateuchu z Mojžíšovy přímé či nepřímé redakce. Hájil autenticitu patriarchů, ač odmítá považovat jejich příběhy za reportáže, které do nejmenších podrobností přesně odpovídají novověkému popisu událostí. Velkou roli zde podle něj hrála tradice a legenda, tedy živé lidové vyprávění o významných osobnostech, předávané po generace, s pevným historickým jádrem a přidanými narativními detaily¹²². Lagrange přijal stanovisko Papežské biblické komise k otázce autorství Pentateuchu, o kterém bude řeč níže, byl přesvědčen, že on ani jeho škola nezastává žádnou z tezí odsouzených v dekretu *Lamentabili*, že naopak právě tyto teze potíral. K dekretu dokonce napsal desetistránkový komentář s názvem *Dekret Lamentabili sane exitu a historická kritika*¹²³. Stručně řečeno, heslem celé jeho práce byla věta: Zdravá kritika se zdravé teologie nemusí obávat.

To, co pro katolickou biblistiku vůbec znamenal Lagrange, znamenal pro českou katolickou biblistiku Jan Hejčl (1868 – 1935)¹²⁴. Tento vzdělaný a přitom skromný člověk, profesor nejprve v Olomouci, později v Praze, zanechal za sebou obrovské dílo, dodnes nedocenené. Byl na dvou studijních pobytech ve Svaté zemi, publikoval doma i v zahraničí, znal se s Lagrangem a mnoha dalšími světovými katolickými biblisty. Při tom byl knězem oddaným katolické Církvi a prohlášení magisteria se nesnažil obcházet, ale poctivě je přijímal a hájil. Jeho životním dílem byl překlad Starého zákona do češtiny. Vyšel jakožto první díl Bible české, opatřen obsáhlým komentářem. Komentář obsahuje k některým místům myšlenky svatých Otců, jindy názory předních současných katolických biblistů, jindy soukromé zkušenosti Hejčlovy z Palestiny. Starý zákon vyšel ve třech svazcích: Svazek I.

---

¹²¹ Na toto téma přednesl svůj příspěvek na konferenci ve Fribourgu r. 1897.

¹²² Viz Tomáš PETRÁČEK, Op. cit., s. 59.

¹²³ Ibid. s. 63.

¹²⁴ Jeho životopis a přehled díla viz v František NOVÁK, *Jan Nepomucký Hejčl a jeho životní dílo*, Praha 1999.

Genesis – Judit v roce 1917, Svazek II. Ester – Kniha Sirachovcova v roce 1921 a Svazek III. Isajáš – Knihy Machabejské roku 1925.

Přestože názory katolických biblistů na vznik Pentateuchu byly různé, můžeme nalézt několik styčných bodů, typických pro katolickou biblistiku. Pravá věda, aby byla skutečně věrohodná, musí být bez předsudků. Základním nedokázaným předsudkem wellhausenovské školy však je předpoklad, podle něž se izraelské náboženství působením pouze přirozených sil postupně vyvíjelo od polytheismu k přísnému monotheismu. Jakýkoliv zásah Boha je předem vyloučen. Tento předsudek, biblickými kritiky nezdůvodněný, je důsledkem materialistického nebo alespoň agnostického pohledu na svět a člověka. Podle katolických biblistů je však materialismus i agnosticismus filosoficky neudržitelný. Předpoklad, na kterém wellhausenovská kritika staví, je tedy nezdůvodněné dogma, které vědeckost kritických závěrů této školy značně kompromituje.

Také dějiny náboženství nezaznamenaly, že by se u nějakého národa samovolně vyvinul monotheismus z polytheismu, ba právě naopak¹²⁵. Monotheismus některých národů, které byly dříve polytheistické, byl způsoben až vnějším monotheistickým působením (křesťanským či islámským).

Kritika dále úplně odstavila svědectví tradice, kterou zcela nahradila spekulací. Na účet historicko-kritické spekulace, která nehledí na vnější svědectví a pouze ze samotného textu určuje množství pramenů, píše jezuita Konrád Kubeš v úvodu do druhého dílu své mariologie pro lid:

Druhá část našich úvah mariánských se liší značně od první části, jak sezná každý při povrchním studiu. Tak zvaná „kritická“ exegeze, jakou provozuje jistá část moderních nevěřících vykladačů Písma sv., by okamžitě tvrdila, že pochází z „jiné dílny“, tak jako prohlašují knihy Mojžíšovy za dílo 4-6 autorů, jako mluví o Isaiášovi (Is 1-39) a Deutero-

---

¹²⁵ Viz o tom podrobně Jan HEJČL, Op. cit., s. 562 – 568.

isaiášovi (Is 40-66), protože první část jest psána skoro výhradně prózou, druhá ve verších, lišice se při tom i obsahem atd. Nicméně mohu ubezpečit každého, že oba díly naší mariologie pocházejí nejen z „téže dílny“, nýbrž že byly psány docela současně.¹²⁶

Katolická biblistika dále upozorňovala na to, že dějinná rekonstrukce vzniku Pentateuchu a vůbec průběhu náboženských dějin izraelského národa podle Wellhausenovy školy stojí v přímém rozporu s tím, jak jej popisuje Bible. Zkoumá-li však věda jiné historické písemné památky, dodržuje zásadu, podle které se zpráva považuje za pravdivou, pokud není dostatečný důvod o ní pochybovat. Wellhausenovou školou předložené důvody se však dostatečnými nejeví. Když například kritika tvrdí, že první psaný zákoník byl v Izraeli až v době Josiášově, uvádí jako důvod, že knihy sepsané před zajetím o psaném zákoně mlčí. Pokud se v těchto knihách nějaká zmínka o Zákoně najde, je však ihned ohodnocena jako pozdější dodatek. Katoličtí biblisté se snažili ukázat na důvod menšího počtu zmínek o zákoně např. v knize Soudců nebo u starších proroků rozborem specifické situace doby, v které tyto knihy vznikly nebo kterou popisují. Pozornost byla věnována také nepřímým odkazům na existenci Zákona v těchto starších biblických knihách. Zajímavé jsou například práce A. Scholze¹²⁷ a Knabenbauera¹²⁸, které identifikují text Ozeáše 12, 2nn jakožto výklad ke 32. kapitole Genese.

Hejčl trefně popisuje postup protestantské „hyperkritiky“, která označuje místa ze starších biblických knih svědčící pro existenci Zákona již v dobách dávno před Josiášem jako pozdější přídavky nebo redakční úpravy. Tento „circulus vitiosus“ charakterizuje následujícím způsobem¹²⁹:

---

¹²⁶ Konrád KUBEŠ, *Maria, Mariologie*, II. Díl, Praha 1936, s. 7.

¹²⁷ *Commentar zum Buche des Propheten Hoseas*, Würzburg 1882.

¹²⁸ *Prophetæ minores*, Paříž 1886.

¹²⁹ Jan HEJČL, *Pentateuch*, Časopis katolického duchovenstva, ed. Fr. Krásl, Fr. Kryštůfek, Jos. Tumpach, Ant. Podlaha, roč. 48, 1907, s. 97.

Vyloučíme-li ze starších knih historických zmínky o psaném zákonu starším, pak nám podávají důkaz, že žádný starší zákoník Mojžíšův neexistoval a že tedy D. a P. jest mnohem mladšího původu. Poněvadž však P. (quod erat probandum!) jest mladšího původu, proto třeba zmínky o starším zákoníku ze jmenovaných knih vyloučiti!

Podle katolických biblistů je tedy naprosto neopodstatněné upírat věrohodnost biblickému textu, podle nějž měl Izrael již od Mojžíše nějaký (byť Písmem ne zcela specifikovaný) zákoník. Zbývá zde však řada otevřených otázek, jimiž se má biblistika zabývat: jaký byl rozsah tohoto zákoníku, jaké používal Mojžíš prameny, jakým způsobem se na jeho vzniku podíleli další autoři, zda byly výpravné části od počátku součástí Mojžíšova díla, nebo byly uchovávány ústní tradicí a později k zákoníku připojeny...

Důležitou myšlenkou, kterou katolická biblistika hájila, je to, že otázka autorství Pentateuchu není jen historická a literární, ale také teologická. Proto je nutné uznat mojžíšské autorství těch částí Pentateuchu, které mu Písmo vyloženě připisuje. O jejich rozsahu však již lze spekulovat.

Krátce řečeno, katolická biblistika této doby nebyla mrtvá nebo nekritická, jak se někdy uvádí. Lze naopak říci, že byla poctivější než kritika nekatolická. Katoličtí biblisté si totiž nikdy nezastírali skutečnost, že k textu přistupují s premisami, jakými je jeho inspirovanost, možnost, ba pravděpodobnost zázraků v izraelském národě, Boží intervence apod. Tyto premisy však dokázali filosoficko-teologicky zdůvodnit. Nekatolická kritika oproti tomu své premisy – nutný samovolný vývoj od méně dokonalého k dokonalejšímu, vyloučení nadpřirozeného rozměru skutečnosti atd. ani nereflektovala ani neodůvodnila a svůj nezdůvodněný evolucionistický postoj zkrátka považovala za objektivní a vědecký pohled na skutečnost.

6.3 Stanovisko magisteria

K rozmanitým názorům, které na přelomu 19. a 20. století panovaly v nekatolických i katolických kruzích ohledně autorství Pentateuchu, se začala vyjadřovat Církev také oficiálně. Nejprve řešila otázky související s Písmem sv. Kongregace pro Index a Kongregace svatého Officia¹³⁰. Aby však byla biblistickým otázkám věnována opravdu odborná péče, založil papež Lev XIII. apoštolským listem „*Vigilantiæ*“ 30. října roku 1902 Papežskou biblickou komisi (Pontificia Commissio de Re Biblica). Tato komise se skládala ze dvou částí. Členy, kteří měli hlasovací právo, byli pouze příslušníci hierarchie, avšak papežem byli vybíráni pochopitelně tací, kteří byli v oblasti biblistiky velmi zblhlí. Druhou částí byl sbor konsultorů z řad učenců a profesorů katolických universit. Další papež, sv. Pius X. tuto komisi potvrdil apoštolským listem „*Scripturæ Sanctæ*“ ze dne 23. února 1904 a dal jí práva udělovat akademické stupně.

Právě za pontifikátu sv. Pia X. zveřejnila Papežská biblická komise stanovisko k autorství Pentateuchu. Papež toto stanovisko podepsal 27. června 1906. Stanovisko bylo sestaveno podle obvyklého schématu: obširná otázka – stručná odpověď (většinou jen negative nebo positive). Ohledně autorství Pentateuchu vydala komise odpověď na čtyři otázky¹³¹:

1. *Utrum argumenta a criticis congesta ad impugnandam authentiam mosaicam sacrorum librorum, qui Pentateuchi nomine designantur, tanti sint ponderis, ut, posthabitis quampluribus testimoniis utriusque Testamenti collective sumptis, perpetua consensione populi iudaici, Ecclesie quoque constanti traditione necnon indiciiis internis, quæ ex ipso textu eruuntur, ius tribuat affirmandi, hos libros non Moysen habere auctorem, sed ex fontibus maxima ex parte ætate mosaica posterioribus fuisse confectos?*

---

¹³⁰ Srov. např. odpověď sv. Officia ohledně autenticity „úryvku Janova“ (1 Jan 5,7) ze 13. ledna r. 1897 (DS 3681).

¹³¹ Viz DS 3394 – 3397.

Odpověď: *Negative.*

2. *Utrum mosaica authentia Pentateuchi talem necessario postulet redactionem totius operis, ut prorsus tenendum sit, Moysen omnia et singula manu sua scripsisse vel amanuensibus dictasse; an etiam eorum hypothesis permitti possit, qui existimant, eum opus ipsum a se sub divinæ inspirationis afflatu conceptum alteri vel pluribus scribendum commisisse, ita tamen, ut sensa sua fideliter redderent, nihil contra suam voluntatem scriberent, nihil omitterent; ac tandem opus hac ratione confectum, ab eodem Moyse principe inspiratoque auctore probatum, ipsiusmet nomine vulgaretur?*

Odpověď: *K první části negative, ke druhé positive.*

3. *Utrum absque præiudicio mosaicæ authenticæ Pentateuchi concedi possit, Moysen ad suum conficiendum opus fontes adhibuisse, scripta videlicet documenta vel orales traditiones, ex quibus secundum peculiarem scopum sibi propositum et sub divinæ inspirationis afflatu nonnulla hauserit eaque ad verbum vel quoad sententiam contracta vel amplificata ipsi operi inseruerit?*

Odpověď: *Affirmative.*

4. *Utrum salva substantialiter mosaica authentia et integritate Pentateuchi admitti possit, tam longo sæculorum decursu nonnullas ei modificationes obvenisse, uti: additamenta post Moysi mortem vel ab auctore inspirato apposita vel glossas et explicationes textui interiectas, vocabula quædam et formas e sermone antiquato in sermonem recentiorem translatas, mendosas demum lectiones vitio amanuensium adscribendas, de quibus fas sit ad normas artis criticæ disquirere et iudicare?*

Odpověď: *Affirmative, salvo Ecclesiæ iudicio.*

Při pozorném čtení tohoto stanoviska Papežské biblické komise vidíme, že nešlo o nějaký tvrdý, zpátečnický a neodborný výnos konzervativců. Biblickému bádání je zde necháván rozsáhlý prostor.

Nepraví se, že by mojžišské autorství Pentateuchu byl nevyvratitelný fakt, nýbrž že dosavadní argumenty kritiky nemají takovou váhu, aby vyvážily svědectví Písma, tradice, apod., zkrátka že kritická tvrzení jsou stále jen hypotézy.

Je navíc vysvětleno, že pojem mojžišského autorství není nutno brát naprosto doslovně, ponechává se otevřený prostor pro bádání o různosti literárního stylu, neboť se připouští více lidských autorů – spolupracovníků, zrovna tak není zavržena možnost existence pramenů, ústních i písemných, pouze je kladen důraz na to, aby bylo bráno vážně teologické svědectví Písma, které označuje za autora Mojžíše. Není tedy možné, aby Pentateuch vznikl až celá staletí po Mojžíšovi. Avšak i existenci takových pozdních částí v Pentateuchu komise připouští. Trvá tedy pouze na tom, že podstata Pentateuchu má mojžišský původ.

Vidíme tedy, že stanovisko komise bylo velmi zdrženlivé, účelem vlastně bylo pouze to, aby se biblistické bádání nedostalo za hranice katolického chápání inspirace a neomylnosti Písma, aby biblisté nekriticky nepřijímali evolucionistické názory na vznik Písma a izraelského náboženství, ale aby při svém bádání vážně počítali s tím, že text, který mají v rukou, je nadpřirozeného původu a jako takový vyžaduje osobitý přístup.

O závaznosti tohoto a dalších rozhodnutí Papežské biblické komise panovaly mezi biblisty různé názory. Někteří jim přisuzovali stejnou závaznost, jakou mají rozhodnutí kongregací (*decissiones præceptivæ*), jiní se domnívali, že jde spíše o rady, jak mají biblisté postupovat (*decissiones directivæ*).

Papež sv. Pius X. však 18. listopadu r. 1907 vydal motu proprio s názvem *Præstantiæ Scripturæ Sacræ*, aby pochybnosti o závaznosti rozhodnutí Papežské biblické komise odstranil. Píše zde:

Je nám jasno, že musíme prohlásiti a naříditi následující: Prohlašujeme tedy nyní a výslovně nařizujeme, že všichni jsou povinni a ve svědomí zavázáni podrobiti se rozhodnutím Papežské biblické komise, a to buď těm, která již byla vydána, nebo těm, která ještě budou vydána;

dále i dekretům posvátných kongregací, jež se vztahují k nauce víry a jež papež schválil; a že se nemohou vyhnouti podezření jak z odepřené poslušnosti, tak i z odvážné smělosti nebo býti prosti těžké viny, kdokoliv slovy nebo spisy potírají něco z těchto rozhodnutí.¹³²

Třetího července téhož roku vydalo svaté Officium dekret *Lamentabili*, který odsuzuje vybrané teze ohledně vztahu exegeze a církevního magisteria, o inspiraci a neomylnosti Písma, o Kristu a další, aniž by jmenoval jejich autory. Jedná se však především o myšlenky A. Loisyho, dále E. Le Roye a dalších biblistů. Jelikož se však tyto teze vztahují spíše na vznik Nového zákona, nebudeme se tímto dekretem dále zabírat.

Důležitější pro naše téma byla encyklika sv. Pia X. *Pascendi dominici gregis*, vydaná 8. září 1907. Tato encyklika představuje jakýsi obecný myšlenkový podklad, jehož aplikací na konkrétní věc bylo např. rozhodnutí Papežské biblické komise, o kterém byla řeč výše. Papež zde mistrně odhaluje závislost kritiky, kterou nazývá „modernistická“, na filosofii agnosticizmu. Avšak věda (historie, kritika atd.), aby byla podle modernistů skutečně kritická, nepostuluje pouze agnosticizmus, nýbrž přímo ateismus, který, ač bez jediného důkazu, považují za jediné skutečně vědecky nezaujaté východisko. Sv. Pius X. tuto skutečnost popisuje následujícím způsobem:

Modernisté budují filosofii náboženství na nauce, která se obecně nazývá agnosticizmem. Podle ní je lidský rozum omezen na přírodní jevy, to jest na věci, jak se nám jeví, a tuto hranici nemůže a nesmí překročit.

Proto rozum nemůže poznat Boha ani jeho existenci z toho, co vidíme. Z toho vyplývá, že Bůh vůbec nemůže být přímým předmětem vědy, ba ani historie. Když se toto připouští, co se stane s přirozenou teologií, s pohnutkami víry a s vnějším zjevením? Modernisté to ovšem vše vylučují a odkazují to do „intelektualismu“, což prý je směšná a dávno odumřelá soustava. ... Proč však modernisté přecházejí od

---

¹³² Překlad převzat z Rudolf COL, *Biblická hermeneutika*, Olomouc 1938, s. 115.

agnosticismu, který spočívá jen v nevědomí, k vědeckému a historickému ateismu, který zase spočívá v popírání? Jaký je to logický pochod, při němž se od nevědomosti o tom, zda Bůh zasáhl do lidských dějin, přechází k vysvětlování těchže dějin naprosto bez Boha, jako by Bůh opravdu do dějin vůbec nezasáhl? Ať to pochopí, kdo může. Přece však modernisté pokládají za naprosto jisté, že věda i historie musí být ateistická. V jejich oblastech je místo jen pro jevy, a proto z nich musí být naprosto vyloučen Bůh a všechno božské.¹³³

Jedná se o opravdu přesnou charakteristiku nepřiznaného pozadí, které stojí za moderní kritikou, jejímž hlavním principem je evolucionismus. Sv. Pius X. toto propojení filosofie s historickou vědou dále popisuje:

Modernisté, kteří se věnují historii, se velmi snaží, aby nebyli považováni za filosofy, a prohlašují, že se ve filosofii vůbec nevyznají. Je v tom velká zchytralost, neboť tím zastírají skutečnost, že jsou naskrz prosáklí filosofickými teoriemi a vzbuzují dojem, že jsou naprosto nepředpojatí. Ve skutečnosti mluví z jejich historie a kritiky čirá filosofie a jejich výklady se dají určit jako závěry z jejich filosofických principů. To se dá velmi snadno poznat. První tři pravidla těchto historiků a kritiků jsou totožná s principy jejich filosofie, které jsme už uvedli, totiž agnosticismus a teorie o proměňování a zkreslování skutečnosti vírou.¹³⁴

Uveďme ještě úryvek z odstavce nadepsaného „O pravosti posvátných knih a textové kritice“, v němž papež konkrétně odsuzuje racionalistickou kritiku:

Modernisté neváhají tvrdit, že tyto knihy, zejména Pentateuch a první tři evangelia postupně narostly z nějakého původního krátkého vypravování, a to přídatky, které měly povahu teologického nebo

---

¹³³ PIUS X., *Pascendi dominici gregis*, Jaidhof 1997, s. 3.

¹³⁴ *Ibid.*, s. 15.

alegorického výkladu, nebo byly prostě vsunuty za účelem spojení různých vypravování.

Zkrátka a dobře, musí se připustit životní vývoj posvátných knih, který měl původ ve vývoji víry a odpovídal mu. K tomu připojují, že stopy tohoto vývoje jsou tak zřejmé, že by se téměř dala napsat jeho historie. Oni ji dokonce píší, a to s takovou jistotou, jako by na vlastní oči viděli jednotlivé spisovatele, kteří během věků rozšířili obsah posvátných knih. Aby to dokázali, volají na pomoc kritiku, kterou nazývají textovou. Snaží se nás přesvědčit, že to nebo ono faktum není na svém místě a uvádějí jiné podobné důvody. Vypadá to vskutku, jako by byli napřed vyhotovili jakési vzory příběhů a řečí a podle nich posuzovali, co je na svém místě a co není.

Jejich kompetenci k rozhodování ať posoudí každý sám. Kdo je však slyší, jak hovoří o svých pracích týkajících se Písma svatého, při nichž objevili tolik povážlivých neshod, má dojem, že před nimi ještě žádný člověk nestudoval posvátné knihy a že před nimi žádní učenci, nesmírně vynikající nad modernisty počtem, nadáním, vzděláním a svatostí nezkoumali Písmo svaté. Tito vynikající učenci však nehanili Písmo svaté, ale čím důkladněji je studovali, tím více děkovali Bohu, že takto s lidmi mluvil. Avšak běda! Naši učitelé neměli k dispozici tytéž pomůcky jako modernisté. Neměli za vůdkyni a učitelku filosofii, která by začínala popíráním Boha a neprohlašovali sami sebe za kritérium pravdy.

Domníváme se, že teď je historická metoda modernistů každému jasná. Napřed jde filosof, následuje historik. Pak přijde na řadu kritika vnitřní a textová. Poněvadž pak první příčina sděluje svou působnost druhým a dalším, je jasné, že kritika není nepředpojatá, ale agnostická, imanentistická a evolucionistická. Proto ti, kteří takovou kritiku vyznávají a také užívají, vyznávají i bludy, které obsahuje, a odporují katolické nauce.¹³⁵

Papeži šlo tedy o to, aby biblická věda zůstala objektivní, nezakalená agnostickými předsudky, které začaly být vyžadovány právě jakožto známka objektivity a vědeckosti. Katolická biblistika utlumena

---

¹³⁵ Ibid., s. 16 - 17.

nebyla. Církev i v dalších desetiletích trvala na mojžíšském původu Pentateuchu, avšak povzbuzovala katolické biblisty k důkladnému studiu pramenů obsažených v Pentateuchu i k bádání nad tím, co lze opodstatněně určit jako zákon či příběh doplněný později kvůli aktualizaci Pentateuchu v nových sociálních podmínkách¹³⁶.

Příkladem takového povzbuzení k poctivé exegetické práci, která by zohledňovala svědectví tradice ohledně mojžíšského autorství Pentateuchu a zároveň se nevyhýbala kritickému přístupu k určování pramenů či různých vrstev v Pentateuchu, je odpověď Papežské biblické komise pařížskému arcibiskupovi, kardinálu Suhardovi ohledně kritiky Pentateuchu ze dne 16. ledna 1948. Katoličtí biblisté jsou vybízeni, aby otázky spojené s autorstvím Pentateuchu řešili podle principů zdravé kritiky, a tak přispěli k určení rozsahu a hloubky mojžíšského autorství Pentateuchu. Piše se zde:

Quod attinet compositionem Pentateuchi, Commissio Biblica decreto supra memorato de die 27 junii 1906 agnovit posse affirmari „Moysen ad suum conficiendum opus fontes adhibuisse, scripta videlicet documenta vel orales traditiones“ atque etiam modificationes et additamenta Moysi posteriora admitti posse. Nemo hodie est qui addubitet existentiam horum fontium neve admittat in legibus Mosaicis augmenta successiva, quæ debentur condicionibus socialibus et religiosis temporum posteriorum, quæque elucent etiam in narrationibus historicis. Attamen inter ipsos exegetas acatholicos hodie opiniones admodum diversæ de natura numeroque horum documentorum, de eorum denominatione et tempore proferuntur. Non desunt auctores in variis nationibus, qui ex rationibus pure criticis et historicis absque ullo studio apologetico plane reiciunt theorias hucusque maxime venditatas et quasdam proprietates compositionis Pentateuchi explicare conantur non adeo ex diversitate fontium suppositorum quam ex speciali psychologia et methodo peculiari hodie plenius perspecta et cogitandi et dicendi antiquorum Orientalium, vel etiam ex genere litterario pro diversitate rerum diverso. Propterea

---

¹³⁶ V této fázi hrála významnou roli encyklika Pia XII. *Divino afflante Spiritu* z 30. září r. 1943.

*eruditos catholicos hortamus, ut sine partium studio examinent has quaestiones sub luce sanæ criticæ et iuxta eas notitias, quas aliæ scientiæ ad rem spectantes obtinuerunt. Tale enim examen probabiliter ostendet, quantam partem quemque profundum influxum Moyses tamquam auctor et legislator habuerit*¹³⁷.

6.4 Další vývoj

Po pontifikátu Pia XII., který přinesl (nejen) do řad katolické biblistiky celkové uvolnění, přišla šedesátá léta, která znamenala pro katolické biblisty něco jako „vstup do zaslíbené země exegetické svobody“¹³⁸.

Především zmiňme konstituci II. vatikánského koncilu *Dei verbum*. Pro naše téma je velmi podstatná zejména třetí kapitola této konstituce, která hovoří o interpretaci Písma svatého. Konstituce poukazuje na důležitost správného pochopení toho smyslu, který měl při psaní na zřeteli lidský autor, v čemž je vědecká exegeze nenahraditelná, avšak zároveň zdůrazňuje úlohu Církve, která má poslání a také charisma vykládat Písmo v témž Duchu, ve kterém bylo napsáno:

Dále je třeba, aby vykladač pátral po smyslu, jaký v daných okolnostech a v dobové i kulturní situaci chtěl svatopisec vyjádřit a vyjádřil pomocí literárních druhů v té době užívaných. Abychom totiž správně pochopili, co chtěl autor posvátného textu písemně vyjádřit, je třeba pozorně přihlížet k tehdejšímu vžitým způsobům myšlení, řeči a vyprávění, jaké byly běžné v jeho době, i ke způsobům, kterých se tehdy obvykle užívalo při vzájemném styku mezi lidmi.

Protože však se má Písmo svaté číst a vykládat v témž Duchu, ve kterém bylo napsáno, v zájmu správného vystižení smyslu posvátných textů je třeba neméně pečlivě přihlížet k obsahu a jednotě celého Písma a

---

¹³⁷ DS 3863.

¹³⁸ Joseph RATZINGER, *Vztah víry a vědy v oblasti exegeze*, Teologické texty, č. 3, roč. 15, 2004, s. 94.

přítom mít na zřeteli živou tradici celé církve a analogii víry. Je povinností exegetů přispívat podle těchto pravidel k pronikavějšímu pochopení a výkladu smyslu Písma svatého, aby na základě předběžné vědecké práce dozrál úsudek církve. Neboť všechno z oboru výkladu Písma nakonec podléhá posouzení církve, která plní božský příkaz a službu uchovávat a vykládat Boží slovo.¹³⁹

Církev tedy nerezignovala na svůj úkol dohlížet na exegesi, spíše pozměnila formu, kterou tuto službu vykonává. Od odsuzování omylů se přešlo spíše k udávání směru či k radám.

Důsledkem tohoto posunu bylo také přebudování Papežské biblické komise. Stalo se tak v červnu roku 1971, kdy papež Pavel VI. vydal motu proprio s názvem *Sedula cura*. Papežská biblická komise přestala být součástí učitelského úřadu Církve a stala se spíše poradním orgánem. Podle kardinála Josepha Ratzingera, dnes papeže Benedikta XVI., je nyní tato komise „místem dialogu, v němž se setkávají zástupci učitelského úřadu a vynikající exegeté, aby takříkajíc vzájemně nacházeli vnitřní míru svobody, která ji bude bránit před sebezničením, a pak se teprve povznese k pravé svobodě“¹⁴⁰.

Pro otázku autorství Pentateuchu znamená tento posun v první řadě otevření mnohem většího prostoru pro katolické biblisty, v němž mohou volně prezentovat své názory. Dalším důsledkem je navázání spolupráce s nekatolickými biblisty, ke které také skutečně záhy po koncilu došlo. Církev se nepřiklonila k žádné exegetické metodě jako k jediné možné, ale vybízí k práci s posvátným textem všemi metodami, které mohou přispět k jeho lepšímu pochopení. S historicko-kritickou metodou Církev počítá jako s nezbytnou pro správné pochopení biblického textu. Na druhou stranu se varuje před jejím tendenčním, tedy nesprávně filosoficky předpojatým zneužitím¹⁴¹.

---

¹³⁹ DV 12.

¹⁴⁰ Joseph RATZINGER, Op. cit., s. 94.

¹⁴¹ J. Ratzinger k tomu poznamenává: „Neexistuje čistá objektivita historické metody. Filosofii, případně předběžné hermeneutické tázání, nelze jednoduše vyloučit.“, Ibid. s. 95.

Současný postoj Církve k historicko-kritické metodě velmi výstižně popisuje dokument Papežské biblické komise z 15. dubna roku 1993 s názvem *Výklad Bible v Církvi*. V první kapitole „Metody a přístup k výkladu“ je historicko-kritická metoda uvedena hned na prvním místě. Její důležitost, či spíše nezbytnost, je vyjádřena těmito slovy:

Historicko-kritická metoda je pro vědecké zkoumání smyslu starých textů nepostradatelná. Jelikož Písmo svaté jako „Boží slovo v lidské řeči“ sepsali ve všech jeho částech i pramenech lidští autoři, jeho správné pochopení tuto metodu nejen připouští jako legitimní, ale její používání přímo vyžaduje.¹⁴²

Dokument tedy poukazuje na obecné přijetí této metody v katolických kruzích. Nelze ostatně říci, že by historicko-kritická metoda někdy byla církevně zakázána, v minulosti šlo pouze o boj proti její evolucionistické podobě, která byla pro odlišení od zdravé kritiky nazývána „hyper-kritikou“. O nutnosti zdravého a nepředpojatého užívání této metody pak dokument mluví v jejím zhodnocení:

Jde o metodu, která, pokud je použita objektivně, nezahrnuje sama o sobě žádné a priori. Pokud je její užití takovými a priori provázeno, není to vina metody samé, nýbrž hermeneutických zřetelů, které výklad orientují a mohou být tendenční. (...)

Klasické použití historicko-kritické metody má jistě své hranice, protože se omezuje na hledání smyslu biblického textu v historických okolnostech jeho vzniku a nezajímá se o další možné dimenze smyslu, které vycházely najevo v pozdějších epochách biblického zjevení a církevních dějin. Přesto tato metoda přispěla k vytvoření velmi cenných exegetických a biblicko-teologických prací.¹⁴³

Dokument se letmo zmiňuje také přímo o teorii čtyř pramenů v Pentateuchu (J, E, D, P), když ji označuje jako hypotézu, kterou

---

¹⁴² Papežská biblická komise, *Výklad Bible v Církvi*, Praha 1996, s. 31.

¹⁴³ *Ibid.* s. 34, 35.

v podstatě vědecká exegeze dosud zastává, i když je předmětem sporu¹⁴⁴.

Katoličtí biblisté se tedy zapojili do diskuzí o původu Pentateuchu spolu s biblisty nekatolickými. Teorie preferovaná rozhodnutím Papežské biblické komise z roku 1906 o mojžíšském autorství alespoň v širším smyslu byla prakticky opuštěna. V současnosti zastávají podobné postoje spíše někteří protestantští biblisté¹⁴⁵, ačkoliv výjimky bychom našli i mezi autory katolickými¹⁴⁶.

Celkově však lze říci, že v katolických kruzích zvítězil názor, který zastává také např. Jean Louis Ska, profesor na Papežském biblickém institutu v Římě, totiž že Pentateuch je dílo zkomponované z menších celků, a to pravděpodobně až v době po babylonském zajetí. To však nevylučuje existenci alespoň některých jeho částí¹⁴⁷ již v době před zajetím.

Tvrzení samotného Písma o mojžíšském autorství některých částí Pentateuchu však nebývá katolickými biblisty tak ignorováno, jak tomu bylo u kritiků protestantských. Většinou bývá vysvětlováno jakožto zvláštní literární vyjádření, u Semitů běžné, jímž má být sděleno, že takto označený text nějakým způsobem navazuje na autoritu významné postavy, v našem případě na Mojžíše.

Závěrem ještě dodejme, že pokud se bude katolická biblistika pohybovat v intencích takových myslitelů, jako je papež Benedikt XVI., nehrozí jí ani propad do fideismu odloučeného od zdravé kritiky, ani do

---

¹⁴⁴ Ibid. s. 32.

¹⁴⁵ Např. D. L. Christiansen a M. Narucki.

¹⁴⁶ Např. Stepan PAP píše ve své knize *Naša Vira*:

„Автором основної частини П'ятикнижжя слід вважати Мойсея. Але в написанні йому могли помагати інші автори.“

Stepan PAP, *Naša vira*, Řím 1990, s. 18.

¹⁴⁷ Podle J. L. Ska před zajetím jistě existoval tzv. Kodex smlouvy obsahující dnešní Ex 20,22 – 23,33, dále Deuteronomistický kodex (Dt 12,1 – 26,15) a další části Deuteronomia. Viz o tom podrobněji Jaroslav RINDOS, *Bádanie po zrode Pentateuchu*, Teologické texty, č. 2, roč. 16., 2005, s. 52.

agnostického racionalismu, který poznamenal značnou část kritiky protestantské. Jeho vyvážený postoj jasně vyjadřují tato slova:

Redukování celé nás obklopující skutečnosti na pouze materiální příčiny, vytlačení stvořitelského Ducha do sféry pouhé subjektivity je neslučitelné se základním poselstvím Bible. Tím je ale určen sám spor o podstatu skutečné racionality. Neboť když se předkládá čistě materialistický výklad skutečnosti jako jediný možný projev racionality, je racionalita chápána špatně. Podobně to můžeme říci o dějinách. Zprvu se zdálo, jako by zásadní připsání Pentateuchu Mojžíšovi nebo autorství jednotlivých autorů evangelií, jak je zaznamenala tradice, bylo pro spolehlivost Písma a tím pro víru na nich založenou nezbytné. I zde musela být pomalu znovu takřkajíc vyměřena teritoria. Zásadní vztah mezi vírou a dějinami bylo třeba nově promyslit. Takové objasnění se nemohlo provést ze dne na den. I zde je stále prostor, o nějž se bojuje. Názor, že víra jako taková neví nic o dějinných faktech a musí je zcela ponechat historikům, je gnosticismus: Odtělesňuje víru a činí z ní pouhou ideu. Ale pro víru, která vychází z Bible, je konstitutivní právě realismus dění, které se uskutečňuje zevnitř. Bůh, který nemůže zasahovat do dějin a v nich se projevit, není biblický Bůh.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ Joseph RATZINGER, Op. cit., s. 95.

7. ZÁVĚR

Pokusili jsme se stručně zmapovat utváření a proměny názoru na vznik prvních pěti knih Písma svatého. Procházeli jsme mnohasetletými dějinami, od doby starozákonní až po dvacáté století, a pozorovali, jak se tento názor postupně utvářel až do našich dob.

Stále však ještě nelze říci, že by ohledně autorství Pentateuchu bylo dosaženo všeobecného konsensu. Možná právě naopak. Oproti dobám starověku a středověku, kdy panovalo všeobecné přesvědčení o tom, že autorem celého Pentateuchu je Mojžíš a pouze několik učenců se dohadovalo, které verše snad mohl napsat někdo jiný, došlo k výraznému posunu.

Ačkoliv kritika Pentateuchu, za jejíhož otce lze považovat Jeana Astruca, začala záhy rozpoznávat nejprve v Genesi, ale pak i v ostatních knihách Pentateuchu různé prameny, přece ještě dlouhou dobu přijímala Mojžíše za autora alespoň podstatné části Tóry. Nelze tedy říci, že by existence pramenů v Pentateuchu stála v přímém protikladu k mojžíšskému autorství.

Klasická wellhausenovská podoba pramenné teorie však vzbudila mnohem podstatnější ohlasy, a to jak na straně jejich sympatizantů, tak i jejich odpůrců. Myšlenkový základ celého díla Julia Wellhausena a jeho následovníků je totiž položen na evolucionisticky vysvětlovaných dějinách izraelského náboženství, jehož vývoj je vykládán čistě přirozeně, bez jakéhokoliv zohlednění byt' jen možnosti Božího zásahu do dějin. S tímto postojem je již mojžíšské autorství zcela neslučitelné, protože to předpokládá skutečné Boží působení na Mojžíše – proroka a zákonodárce.

Proti wellhausenovsky pojímané kritice se postavili zejména biblisté katoličtí, podporováni nejvyššími církevními autoritami. Katolická biblistika konce devatenáctého a první poloviny dvacátého století nevedla boj proti biblické kritice jako takové, ale proti její evolucionistické podobě, která se snažila vyloučit působení Boha v dějinách. Katolická biblistika této doby se může pyšnit jmény jako

Marie Joseph Lagrange, jehož bádání lze označit za mnohem korektnější než bylo bádání prováděné wellhausenovsky laděnými biblisty. Magisteriální prohlášení této doby chtěla upozornit právě na nekorektnost evolucionisticko-racionalistické exegese, která není neustranná, jak o sobě tvrdí, a na to, že ve většině případů se její teze opírají o minimální důkazní materiál a zůstávají tak pouhými hypotézami. Nemohou proto vyvážit inspirované tvrzení Písma o mojžíšském původu Pentateuchu, což ovšem neznamena, že by biblisté měli rezignovat na zkoumání jeho vzniku. Tvrzení Písma a tradice o mojžíšském původu alespoň některých částí Pentateuchu však nelze prostě ignorovat.

Ve druhé polovině dvacátého století se většina katolických biblistů přiklonila k názorům svých nekatolických kolegů. V pokoncilní euforii byl někdy předkoncilní postoj magisteria chápán jako „tragické manipulování svobodou teologie, kupa omylů, od nichž jsme se museli v druhém padesátiletí Biblické komise osvobodit“¹⁴⁹. Jak jsme však viděli, magisteriu šlo o upozornění na způsob kritiky, který nelze sloučit s principy katolické víry.

Jak jsme předznamenali v úvodu, nešlo nám v této práci pouze o přehled názorů na autorství Pentateuchu, nýbrž také o jejich myšlenkové pozadí. Chtěli jsme upozornit na to, že otázka autorství Tóry není pouze historická a literární, ale také teologická. Historických důkazů, které by umožňovaly jednoznačně určit dobu a postup vzniku Pentateuchu je velice málo, což lze vidět na nesmírné rozmanitosti názorů kritiků, které si velice často navzájem protiřečí. Teze o mojžíšském původu alespoň jádra Pentateuchu, jak ji zastávala většina katolických biblistů do poloviny dvacátého století, stavěla právě na hodnověrnosti samotného Písma, které tuto skutečnost předpokládá. Je otázkou, zda tento postoj, který je dnes paradoxně zastáván některými biblisty protestantskými, nebyl příliš ukvapeně opuštěn.

---

¹⁴⁹ Srov. Joseph RATZINGER, Op. cit., s. 95.

Nakolik se nám podařilo na tento dnes často opomíjený rozměr problému autorství Pentateuchu upozornit, nechť posoudí benevolus lector.

8. SUMMARY

The topic of this work is expressed by its title: *The View of the Authorship of the Pentateuch in the Course of History*. Our aim is not to resolve the complicated question about the authorship of the first five books of the Holy Bible, but to walk through the history from the text of Pentateuch itself up to our times and to observe the changes in the view of the authorship of Pentateuch. We try to observe not only views of the authorship, but also their philosophical and theological background.

The work is divided into the chapters according to the main periods of the development of various opinions about the authorship of “The Law of Moses”. The first period is described in the chapter with the name “Mentions in the Bible”, in the next chapter “The Pre-critical Period” we speak about opinions in patristic and mediaeval times, the chapter “The Historical-critical View” refers about various theories of the last two centuries, especially about the source-hypothesis and finally the chapter “The Reactions on the Historical-critical Concept” speaks about the theories, which calculate more also with the voice of tradition.

9. SEZNAM ZKRATEK

Zkratky biblických knih:

Gn	Genesis
Ex	Exodus
Lv	Levitikus
Nm.....	Numeri
Dt	Deuteronomium
Joz.....	Jozue
Sd	Kniha Soudců
1 Sam	1. kniha Samuelova
1 Král.....	1. kniha Královská
2 Král.....	2. kniha Královská
1 Par.....	1. kniha Paralipomenon
2 Par.....	2. kniha Paralipomenon
Ezd	Kniha Ezdrášova
Neh	Kniha Nehemiášova
2 Mak	2. kniha Makabejská
Žl	Žalmy
Sir.....	Sirachovec
Bar	Baruch
Dan.....	Daniel
Oz	Ozeáš
Mal	Malachiáš
Mt.....	Evangelium sv. Matouše
Mk	Evangelium sv. Marka
Lk	Evangelium sv. Lukáše
Jan	Evangelium sv. Jana
Sk	Skutky apoštolů
Řím	List Římanům
1 Kor.....	1. list Korinťanům
2 Petr	2. list sv. Petra

Ostatní zkratky:

Apod.	a podobně
Č.	číslo
DS	H. DENZINGER – A. SCHÖNMETZER, <i>Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum</i> , Freiburg im Breisgau 1965
DV	věroučná konstituce II. Vat. koncilu o Božím zjevení <i>Dei verbum</i>
Ed.	edidit
Ibid.	ibidem
J. č.	jednotné číslo
Kap.	kapitola
Loc. cit.	loco citato
Např.	například
Op. cit.	opus citatum
P. G.	<i>Patrologiæ cursus completus...</i> , <i>Series græca et orientalis</i> , ed. J. P. Migne, Paris 1857-1886
Popř.	popřípadě
Př. Kr.	před Kristem
R.	roku
Roč.	ročník
S.	strana
Scil.	scilicet
Srov.	srovnej
Sv.	svatý
Tj.	to je
Tzv.	tak zvaný
Vulg.	latinská Vulgáta

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Biblia hebraica*, ed. Rudolf Kittel, Stuttgart 1937
- Biblia sacra vulgatae editionis*, Praha 1757
- Joseph BLENKINSOPP, *The Pentateuch*, London 1992
- Antony F. CAMPBELL & Mark A. O'BRIAN, *Sources of Pentateuch*, Minneapolis 1993
- Rudolf COL, *Biblická hermeneutika*, Olomouc 1938
- Rudolf COL, *Nový zákon*, Olomouc 1947
- Henricus DENZINGER, Adolfus SCHÖNMETZER, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Breisgau 1965
- Raymond B. DILLARD, *Úvod do Starého zákona*, Praha 2003
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha 1995
- J. D. DOUGLAS, *Nový biblický slovník*, Praha 1996
- Josef HEGER *Písmo svaté Starého zákona*, Praha 1958
- Jan HEJČL, *Bible česká*, Praha 1917-1925
- Jan HEJČL, *Pentateuch*, Časopis katolického duchovenstva, ed. Fr. Krásl, Fr. Kryštůfek, Jos. Tumpach, Ant. Podlaha, roč. 46 – 49, 1905-1908
- Charles G. HERBERMANN, *The Catholic Encyclopedia*, Volume XI., New York 1911
- Konrád KUBEŠ, *Maria*, II. díl, Praha 1936
- Eta LINNEMANNOVÁ, *Originál, nebo padělek?*, Olomouc 2004
- Wilhelm MÖLLER, *Are the Critics Right ?*, London 1903
- František NOVÁK, *Jan Nepomucký Hejčl a jeho životní dílo*, Praha 1999
- Stepan PAP, *Naša vira*, Řím 1990
- Papežská biblická komise, *Výklad Bible v Církvi*, Praha 1996

Patrologiæ cursus completus, ed. J. P. Migne, Paris 1857-1886

Tomáš PETRÁČEK, *Marie-Joseph Lagrange, Bible a historická metoda*, Praha 2005

PIUS X., *Pascendi dominici gregis*, Jaidhof 1997

Joseph RATZINGER, *Vztah víry a vědy v oblasti exegeze*, Teologické texty 3/15, 2004

Jaroslav RINDOS, *Bádanie po zrode Pentateuchu*, Teologické texty 2/16, 2005

Septuaginta, Id est Vetus Testamentum græce iuxta LXX interpretes, ed. Alfred Rahlfs, Stuttgart 1979

Spisy apoštolských otců, překlad Ladislav Varvo, Dan Drápal, Jan Sokol, Praha 1986

www.tanach.org

11. OBSAH

1. PŘEDMLUVA.....	3
2. ÚVOD.....	5
2.1 Předmět práce	5
2.2 Zpracování v literatuře	6
3. BIBLICKÉ ZMÍNKY	7
3.1 Specifické postavení Písma svatého	7
3.2 Svědectví pěti knih Mojžíšových.....	9
3.3 Ostatní knihy Starého zákona	19
3.4 Knihy Nového zákona	27
4. PŘEDKRITICKÉ OBDOBÍ.....	30
4.1 Charakteristika periody	30
4.2 Židovská tradice	31
4.3 Křesťanská tradice	32
5. HISTORICKO-KRITICKÝ POHLED.....	35
5.1 Počátky historicko-kritického přístupu.....	35
5.2 Raná pramenná teorie	38
5.3 Teorie fragmentů	40
5.4 Doplnková teorie	41
5.5 Nová pramenná teorie.....	44
5.6 Kritika formy	50
6. REAKCE NA HISTORICKO-KRITICKÝ PŘÍSTUP.....	55
6.1 Reakce v protestantském prostředí	55
6.2 Postoje katolických biblistů	58
6.3 Stanovisko magisteria	64
6.4 Další vývoj.....	71
7. ZÁVĚR.....	76
8. SUMMARY.....	79

9. SEZNAM ZKRATEK.....	80
10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82
11. OBSAH.....	84